

UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

Een wereldburger zonder thuis

Een onderzoek naar third culture individuals:

hoe zien ze zichzelf en hoe tolerant vinden ze Nederland?

Abstract

Dit onderzoek gaat over *third culture individuals* (TCIs). Een TCI is een persoon die een significant deel van zijn of haar jeugd doorgebracht heeft in andere landen of culturen dan die van de ouders. De TCI neemt hierbij elementen uit verschillende culturen in zich op, zonder volledig bezit te hebben genomen van één cultuur.

Er zijn 15 semigestructureerde interviews afgenomen onder *third culture individuals* die momenteel in Nederland wonen. Er is door middel van deze interviews ten eerste onderzocht welke invloed het opgroeien als een TCI heeft gehad op de persoonlijke en culturele identiteit. Verder is er gekeken naar het aanpassingsvermogen van de TCIs en in hoeverre ze zich in Nederland hebben kunnen aanpassen. Er is vervolgens onderzocht hoe tolerant TCIs Nederland vinden.

Kernwoorden: *third culture individuals (TCIs), persoonlijke- en culturele identiteit, interculturele adaptatie en tolerantie in Nederland.*

Voorwoord

Beste lezer,

Bij deze presenteer ik aan u mijn onderzoek over *third culture individuals* (TCIs) en tolerantie in Nederland. Ik begon dit onderzoek in februari en heb hier met veel enthousiasme en interesse voor het onderwerp aan gewerkt. Gaandeweg heb ik veel geleerd over de achtergrond van TCIs en over hun kijk op tolerantie in Nederland. Ook ben ik erachter gekomen dat bij een lang proces, zoals het schrijven van een bachelorscriptie er veel meer tijd, moeite en stress komt kijken dan ik van te voren had verwacht. Ik ben dan ook erg trots dat ik u nu het eindresultaat van dit onderzoeksproces kan presenteren. Ik hoop dat u mijn onderzoek met interesse zal lezen.

Bij deze wil ik ook een aantal mensen bedanken die een bijdrage geleverd hebben aan dit onderzoek. Ten eerste al mijn vijftien respondenten ben ik veel dank verschuldigd. Bedankt voor alle oprechte antwoorden die gegeven zijn in de interviews. Zonder deze personen was dit onderzoek niet mogelijk geweest. Daarnaast wil ik mijn scriptiebegeleidster Anne de Jong bedanken voor haar heldere feedback en enthousiasme. Als laatste wil ik mijn moeder bedanken, die me tijdens dit proces heeft geholpen door me altijd aan te sporen om door te blijven zetten.

Ik wens u veel plezier bij het lezen van mijn scriptie.

Vriendelijke groeten,
Aafke van der Heide

Inhoudsopgave

Inleiding	6
<i>Probleemstelling</i>	7
<i>Onderzoeksvraag</i>	8
1. Methode	10
1.1. <i>Onderzoeksstrategie</i>	10
1.2. <i>Onderzoeksdesign en methoden</i>	10
1.3. <i>Onderzoeksinstrument</i>	11
1.4. <i>Operationalisering</i>	11
1.5. <i>Respondenten</i>	12
1.6. <i>Ethische kwesties</i>	12
1.7. <i>Interdisciplinariteit</i>	13
2. Persoonlijke identiteit en tolerantie	14
2.1. <i>Persoonlijke identiteit</i>	14
2.2. <i>Culturele identiteit</i>	16
2.3. <i>Interculturele adaptatie</i>	17
2.4. <i>Tolerantie</i>	19
2.5. <i>Tolerantie in Nederland</i>	20
3. Third culture individuals: persoonlijke ontwikkeling	23
3.1. <i>Datapreparatie</i>	23
3.2. <i>Persoonlijke ontwikkeling</i>	23
3.2.1. <i>Opvoeding</i>	24
3.2.2. <i>Flexibiliteit</i>	27
3.2.3. <i>Wereldbeeld & open houding</i>	27
3.2.4. <i>Rusteloosheid</i>	29
3.3. <i>Aanpassingsvermogen</i>	31
3.3.1. <i>Waar hoor ik bij?</i>	31
3.3.2. <i>Onbegrepen gevoel</i>	33
3.3.3. <i>Relaties aangaan</i>	34
4. Tolerantie in Nederland	37
4.1. <i>Verwachtingen van Nederland</i>	37
4.2. <i>Aanpassen aan Nederland</i>	38

4.2.1. 'Vernederlandst' zijn	39
4.2.2. Moeilijk integreren?.....	40
4.3. Tolerantie & openheid.....	41
4.3.1. Houding tegenover buitenlanders en immigranten	41
4.3.2. Mentaliteit van Nederlanders	43
4.3.3. Cijfers voor tolerantie in Nederland	45
Conclusie.....	48
<i>Discussie</i>	51
<i>Reflectie</i>	52
Bibliografie	53
Bijlage I: Interview-guide (Nederlands).....	56
Bijlage II: Interview-guide (English).....	58
Bijlage III: Toelichting informatie respondenten.....	60
Bijlage IV: Codeerkader.....	61
Bijlage V: Transcriptie interview 5.....	63

Inleiding

In de huidige globaliserende wereld is het steeds gemakkelijker geworden om rond te reizen en op verschillende plekken ter wereld te wonen. Er is hierdoor een nieuwe groep mensen gevormd, die niet zijn opgegroeid in de cultuur of het land van één van hun ouders. Zij zijn met hun ouders de wereld rond gereisd en opgegroeid in andere landen. Deze groep mensen wordt in de wetenschap beschreven als de *third culture kids* of *third culture individuals* (TCKs of TCIs) (Useem, 1963; Pollock & Van Reken, 2009).

De term *third culture* is voor het eerst aangedragen in 1963 door de Useems. De term staat voor de integratie van aspecten uit zowel de cultuur van het geboorteland (eerste cultuur), als uit de nieuwe cultuur waarin de TCK's terecht komen (tweede cultuur) en de creatie van een eigen unieke "culture between cultures" ook wel de *third culture* genoemd (Useem et al., 1963: 169). In *Third culture kids: growing up among worlds* geven Pollock en Van Reken (2009) weer wat deze groep met elkaar verbindt en welke positieve en negatieve kanten verbonden zijn aan het opgroeien als een TCK. De volgende definitie voor een TCK wordt gehanteerd: "*a person who has spent a significant part of his or her developmental years outside the parents' culture. ... [He/she] builds relationships to all cultures, while not having full ownership in any*" (Pollock & Van Reken, 2009: 13).

Uit onderzoek (Fail, Thompson & Walker, 2004; Pollock & Van Reken, 2009; Moore & Barker, 2012) is gebleken dat *third culture kids* goed zijn in het opnemen van verschillende elementen van de culturen waarin ze geleefd hebben, maar minder vaak een verbondenheid voelen met één land of cultuur. Doordat deze groep opgegroeid is in verschillende culturen over de wereld, kan beargumenteerd worden dat ze het vaak moeilijk vindt om een antwoord te geven op vragen als: waar kom jij vandaan of wat zie jij als jouw thuis? Daarnaast blijkt dat TCKs vaak meer moeite hebben met het aanduiden of omschrijven van hun persoonlijke en culturele identiteit. Dit kan komen doordat veel TCKs op jonge leeftijd al meerdere keren zijn verhuisd en daardoor niet de gelegenheid hadden om te socialiseren in één bepaalde cultuur (Moore & Barker, 2012: 555).

In 1989 beweerde Ted Ward, voormalig professor sociologie, dat TCKs op een dag het prototype wereldburgers worden (Ward, 1989 aangehaald in Bowers, 1998). Naar aanleiding van deze uitspraak van Ward, vraagt Lambiri (2005) zich af in hoeverre de invloed van TCKs steeds meer een positieve bijdrage zal gaan hebben in de samenleving. In ieder geval neemt de bekendheid van de groep TCKs steeds meer toe. In 2008 legt Ruth van Reken in *The Daily*

Beast uit dat president Obama een TCK is en dat daarnaast ook veel van de mensen in zijn regering een TCK zijn. Ze delen daardoor bepaalde kenmerken, zoals *out of the box* denken en het kunnen waarderen en combineren van verschillende standpunten (Van Reken, 2008).

Probleemstelling

Het *out of the box* denken, genoemd door van Reken (2008), sluit aan bij de bevindingen over TCKs van Moore en Barker (2012). Zij stellen dat *third culture kids* door de ervaring met het leven in verschillende culturen, gemakkelijker diverse elementen uit andere landen en culturen kunnen opnemen. Daarnaast voelen TCKs zich volgens Pollock & van Reken (2009) meestal niet verbonden met één land, groep of cultuur. Dit maakt het interessant om te onderzoeken hoe de groep TCKs aankijkt tegen tolerantie in de Nederlandse samenleving.

Tolerantie wordt vaak gezien als een belangrijk aspect van de vaderlandse geschiedenis van Nederland. Het imago van Nederland als tolerante, open en gastvrije samenleving is echter niet zondermeer vanzelfsprekend. Volgens Ghorashi is er sinds 2000 een verandering waar te nemen, waarbij ‘moet kunnen worden gezegd wat er wordt gedacht’ (Ghorashi, 2006: 15). Men zou dus kunnen zeggen dat het discours over tolerantie en het daarbij behorende politieke Nederlandse klimaat zijn veranderd. Het is hierdoor relevant om een nieuw licht op dit belangrijke thema in de Nederlandse samenleving te werpen. De groep TCKs kan nieuwe inzichten verschaffen over de mate van tolerantie in Nederland, omdat ze goed zijn in het opnemen van verschillende aspecten uit andere culturen (Moore & Barker, 2012).

In dit onderzoek zal in plaats van TCKs, de term *third culture individuals* (TCIs) gehanteerd worden, aangezien het gaat om volwassen respondenten. Het onderzoek is tweeledig: er zal eerst worden onderzocht hoe *third culture individuals* (TCIs) zichzelf als persoon zien tegen de achtergrond van wat ze meegemaakt hebben. Vervolgens wordt er gekeken naar wat de perceptie van de TCIs is ten aanzien van tolerantie in Nederland.

Het theoretische kader van dit onderzoek is gebaseerd op theorieën over de concepten persoonlijke en culturele identiteit, interculturele adaptatie en tolerantie. Aangezien dit allemaal complexe concepten zijn, zal in dit onderzoek niet getracht worden hiervoor sluitende definities te vinden. Er zijn vijftien interviews afgenomen met TCIs, die in dit onderzoek leidend zijn in de beeldvorming over *third culture individuals*. De theorieën uit het

theoretisch kader zullen gebruikt worden bij de analyse van de informatie die uit de interviews is verkregen.

Onderzoeksvraag

De hoofdvraag van dit onderzoek is:

Third culture individuals: hoe zien ze zichzelf en hoe tolerant vinden ze Nederland?

Er wordt bij deze onderzoeksvraag eerst onderzocht in hoeverre de ervaringen van third culture individuals (TCIs) hen persoonlijk gevormd hebben, waarbij de processen van persoonlijke en culturele identiteitsvorming en adaptatie aan de orde komen. Het tweede deel van de onderzoeksvraag richt zich op tolerantie en hoe tolerant deze groep TCIs Nederland vinden.

De deelvragen in dit onderzoek zijn de volgende:

1. Wat zijn third culture individuals?
2. Hoe zien third culture individuals zichzelf?
3. Wat wordt er verstaan onder tolerantie?
4. Hoe tolerant vinden third culture individuals Nederland?

De eerste deelvraag beantwoordt hoe TCIs gedefinieerd worden en welke concepten en begrippen er bij deze specifieke groep horen. De beantwoording van de eerste deelvraag zal voornamelijk voortkomen uit de antwoorden van de respondenten, waarna er een koppeling met de theorie gemaakt wordt.

Bij de tweede deelvraag wordt er gekeken naar de persoonlijke en culturele ontwikkeling van TCIs. In de interviews wordt besproken hoe ze het vinden om op te groeien in verschillende landen en andere culturen mee te maken dan alleen die van hun ouders. Daarnaast komt aan bod welke invloed dit gehad heeft bij het vormen van hun persoonlijke identiteit. Ook wordt onderzocht hoe deze groep aankijkt tegen het hebben van een ‘thuis gevoel’ en of ze zich verbonden voelen met één of meerdere landen of culturen. Daarnaast wordt er gekeken naar een aantal andere aspecten, zoals in hoeverre TCIs zich gemakkelijk kunnen aanpassen in een nieuw land, of ze veel begrip hebben voor culturele verschillen, of ze snel nieuwe vrienden maken en hoe de band met hun eigen familie is. Er zal hierbij

gekeken worden of de antwoorden van de respondenten aansluiten bij wat er vanuit de wetenschappelijke literatuur al bekend is over TCIs.

De derde deelvraag zal ingaan op het concept tolerantie. Er worden verschillende definities bekeken, die variëren van “erkenning van iemand anders zijn aanwezigheid” tot de “volledige acceptatie van anderen”. Ook wordt er gekeken wat de respondenten zelf verstaan onder het begrip tolerantie en welke voorbeelden ze hier bij vinden horen.

De laatste deelvraag behandelt in welke mate TCIs Nederland tolerant vinden. De verwachtingen van de respondenten voordat ze naar Nederland kwamen worden onderzocht en vervolgens wordt gekeken of deze verwachtingen ook bleken te kloppen. Er wordt gevraagd naar hun ervaringen met het verblijven in Nederland. Daarnaast wordt er onderzocht wat hun perceptie op tolerantie in de Nederlandse samenleving is. Tot slot wordt aan het einde van het interview aan de respondenten gevraagd om een cijfer te geven voor hoe tolerant ze Nederland vinden en daarbij te beargumenteren waarom ze dit cijfer gegeven hebben.

1. Methode

1.1. *Onderzoeksstrategie*

Dit onderzoek is gebaseerd op de concepten persoonlijke en culturele identiteit, interculturele adaptatie en tolerantie. Omdat dit flexibele concepten zijn, draait het in dit onderzoek om de interpretatie en ervaringen van de respondenten. Er wordt in dit onderzoek daarom een kwalitatieve onderzoeksstrategie gehanteerd. Deze onderzoeksstrategie legt de nadruk op de betekenis van woorden in plaats van de kwantificatie van data (Bryman, 2008: 366). Met behulp van deze strategie komen de persoonlijke verhalen van *third culture individuals* het beste tot uiting.

Er is bij deze strategie op een inductieve manier gewerkt, wat betekent dat de observaties en bevindingen in het onderzoek leidend zijn en de theorie hiervan de uitkomst is. Bij een deductieve aanpak is dit precies andersom (Bryman, 2008: 11). Er is echter wel sprake van een iteratief proces. Een iteratief proces houdt in dat er telkens heen en weer bewogen wordt tussen de data en de theorie (ibid. 12). Hierdoor is er ook gedeeltelijk deductief gewerkt.

De epistemologie die bij deze onderzoeksstrategie wordt gehanteerd, is het *interpretivisme*. Bij deze strategie wordt getracht een begrip te krijgen van de sociale wereld door middel van het onderzoeken van de interpretaties van deze wereld door de respondenten. Bij deze stroming staat voornamelijk het weergeven en interpreteren van gevoelens centraal (Bryman, 2008: 366). De ontologie waar vanuit gewerkt wordt is het *constructivisme*, waarbij de sociale actoren een betekenis geven aan de werkelijkheid. Anders dan bij het objectivisme, waarbij sociale fenomenen objectief bestaan, hangt de sociale werkelijkheid bij deze stroming af van de actoren. Ook de onderzoeker zelf ziet de wereld hierbij als een sociale constructie (ibid. 366).

1.2. *Onderzoeksdesign en methoden*

Het onderzoeksdesign dat in dit onderzoek wordt gebruikt is een *case study*. Volgens Stake (1995; aangehaald in Bryman, 2008: 53) houdt een case study zich bezig met de complexiteit en het specifieke karakter van een bepaald onderwerp. De specifieke case is in dit geval de groep TCIs en hun kijk op hun eigen persoonlijke ontwikkeling en daarnaast hun perceptie op tolerantie in Nederland.

De methode die is gebruikt, zijn semigestructureerde interviews. Aangezien uit de literatuur (Moore & Barker, 2012: 555) gebleken is dat TCIs verschillende elementen uit andere culturen goed kunnen opnemen, is de aanname dat er nieuwe inzichten verkregen worden in dit onderzoek. Door middel van semigestructureerde interviews worden de specifieke onderwerpen van dit onderzoek gedekt, maar is er tegelijkertijd ook voldoende ruimte voor de ervaringen en kennis van de respondenten (Bryman, 2008: 438). Het is van belang dat de respondenten de kans krijgen om hun eigen ervaringen te delen en hun persoonlijke gevoelens te uiten.

De onderwerpen die in de kwalitatieve interviews besproken zijn, zijn gedeeltelijk afgeleid uit theorieën die in het theoretisch kader naar voren komen. Ook is er door de onderzoeker in de semigestructureerde interviews doorgevraagd op onderwerpen die niet eerder aan bod gekomen zijn, maar wel relevant zijn voor de beantwoording van de onderzoeksvraag.

1.3. Onderzoeksinstrument

Er zijn voor de semigestructureerde interviews twee guides met vragen opgesteld, zowel in het Nederlands als Engels (zie bijlage I en II). Het uitgangspunt hierbij is de vragen zo goed mogelijk te laten aansluiten bij de theoretische concepten. De vragen die zijn opgesteld in de interviewgide zijn bedoeld als een leidraad, de volgorde is dus niet vaststaand. Afhankelijk van hoe een interview verloopt zijn sommige vragen juist wel of niet gesteld. Er is ook zo veel mogelijk doorgevraagd op relevante onderwerpen en daarnaast is ervoor gezorgd dat de respondent altijd voldoende ruimte heeft om een eigen invulling te geven aan de interviewvragen.

Daarnaast zijn er bepaalde gespreksvaardigheden bewust toegepast bij het uitvoeren van de interviews (Ten Klooster, 2005). De vragen die gesteld worden aan de respondenten zijn zo neutraal mogelijk geformuleerd. Ook is er met aandacht geluisterd naar de antwoorden, waarbij interesse getoond is door middel van de lichaamshouding en daarnaast door verbale en non-verbale aanmoedigingen. Met deze vaardigheden wordt zo volledig mogelijk begrip getoond en aangesloten bij de persoonlijke gevoelens van de respondenten.

1.4. Operationalisering

Op basis van de transcripties en het coderen van de interviews met TCIs is een aantal leidende concepten naar voren gekomen, welke uitgebreid in de resultaten hoofdstukken 3 en

4 behandeld worden. Deze leidende concepten geven samen met de centrale theoretische concepten persoonlijke en culturele identiteit, interculturele adaptatie en tolerantie, een antwoord op de deelvragen en vervolgens op de hoofdvraag. In bijlages I en II zijn de interviewguides te vinden, die de concepten tonen die specifiek onderzocht zijn in de interviews.

Op de transcripties is vervolgens een *grounded theory* data-analyse toegepast. Bij *grounded theory* is het doel van de analyse de theorievorming. Bij deze vorm van data-analyse staan de methode van onderzoek, dataverzameling, de analyse en de vorming van theorie in nauw verband met elkaar (Strauss & Corbin: 1998, in Bryman, 2008: 541). De data zijn geanalyseerd door middel van het labelen en coderen van de transcripties. Bryman (2008) benadrukt dat het labelen en coderen van kwalitatieve data een proces is waarbij telkens revisie benodigd is, totdat de belangrijkste concepten eruit gefilterd kunnen worden. De uiteindelijke concepten staan centraal bij het beantwoorden van de onderzoeksvraag.

1.5. Respondenten

De onderzoekspopulatie bestaat uit vijftien third culture individuals, of wel volwassenen die een groot deel van hun jeugd (tenminste vier jaar) in verschillende landen hebben gewoond, anders dan die van hun ouders en die momenteel in Nederland wonen of verblijven. De onderzoekspopulatie is verkregen door middel van *snowball sampling*. Hierbij wordt een kleine groep mensen die onder de onderzoekspopulatie valt, gevraagd of ze willen meewerken en vervolgens of zij nog andere mensen kennen die ook onder de doelgroep vallen (Bryman, 2008: 184).

In dit onderzoek zijn er ten eerste mails verstuurd naar Amsterdam University College (AUC) en University College Utrecht (UCU) en daarnaast zijn vrienden en kennissen gevraagd of ze nog geschikte mensen kenden. Ook is er gebruik gemaakt van de mogelijkheid om via sociale media zoals fora en Facebook een bericht te sturen naar mogelijke respondenten. Door gebruik te maken van deze verschillende middelen, is er in een kort tijdsbestek een onderzoekspopulatie van vijftien respondenten verzameld.

1.6. Ethische kwesties

Aangezien dit onderzoek ingaat op een persoonlijk onderwerp, kan het voorkomen dat bepaalde vragen gevoelig liggen bij respondenten. Vragen over de eigen persoonlijke ontwikkeling kunnen lastig te beantwoorden zijn, omdat de respondenten er misschien nog

niet voldoende over nagedacht hebben. Daarnaast is het onderwerp tolerantie ook niet voor iedereen even gemakkelijk om openlijk te bespreken. Het kan voorkomen dat er daardoor sociaal wenselijke antwoorden gegeven worden. Hiermee wordt bedoeld dat men een antwoord geeft, waarvan men vermoedt dat dit gewenst is, terwijl men er eigenlijk anders over denkt. In de interviews is daarom extra aandacht besteed aan het creëren van veiligheid en vertrouwelijkheid, door middel van de eerder genoemde gespreksvaardigheden.

1.7. Interdisciplinariteit

De onderzoeksvraag wordt beantwoord vanuit een interdisciplinair perspectief. Voor dit onderzoek zijn veel verschillende disciplines relevant. Het onderwerp aangezien *third culture individuals* is op zich al een complex vraagstuk en daarnaast wordt het onderwerp tolerantie in Nederland ook vanuit verschillende invalshoeken bestudeerd. Het is daarom van belang dat een interdisciplinair perspectief gehanteerd wordt om op deze manier een zo volledig mogelijk beeld te kunnen geven van de invloed van de achtergrond en opvoeding van TCIs op zijn of haar identiteitsvorming en daarnaast op hun perspectief van tolerantie in Nederland.

Door gebruik te maken van zowel psychologische, sociologische en antropologische theorieën (o.a. Giddens, 1991; Goffman, 2009; Hall, 1992; Jones & McEwen, 2000) is er onderzocht hoe TCIs zelf hun persoonlijke en culturele identiteit ontwikkelen. Ook is er gekeken naar hoe het aanpassen aan andere culturen van invloed is op hoe de TCIs zichzelf zien. Bij het concept van interculturele adaptatie zijn psychologische en sociologische theorieën leidend (o.a. Berry, 1993; Haslberger, 2005; LaFromboise et al., 1993; Lyttle et al., 2011). Er is hierbij onder andere gekeken naar of het gedrag van personen overeenkomt met de culturele invloed en verwachtingen van de omgeving.

Ook het deel van de onderzoeksvraag over hoe tolerant TCIs Nederland vinden, is met behulp van verschillende disciplines onderzocht. Er is gebruik gemaakt van zowel politicologische als sociologische theorieën, waarbij eerst wordt gekeken naar de definiëring van tolerantie (Seligman, 2008; Persell et al., 2011). Vervolgens wordt er ingegaan op het debat over tolerantie in Nederland, waarbij Ghorashi (2006), Scheffer (2000) en Ramadan (2010) aangeven op welke manier tolerantie een rol speelt in het Nederlandse politieke klimaat.

2. Persoonlijke identiteit en tolerantie

In dit hoofdstuk wordt de theoretische achtergrond van dit onderzoek uiteengezet. De eerste paragraaf gaat over de vorming van een persoonlijke identiteit (2.1.) en daarna er wordt ingegaan op de ontwikkeling van een culturele identiteit (2.2.). Vervolgens wordt er aandacht besteedt aan het proces van interculturele adaptatie (2.3.), waarbij gekeken wordt naar het aanpassen van personen aan andere culturen. De volgende twee paragrafen gaan over tolerantie en tolerantie in Nederland (2.4. en 2.5.). Er wordt gekeken naar verschillende definities van tolerantie, waarna afgesloten wordt met een aantal theorieën over tolerantie in de Nederlandse samenleving.

2.1. *Persoonlijke identiteit*

Om erachter te komen hoe *third culture individuals* (TCIs) zichzelf zien, is het belangrijk dat er eerst onderzocht wordt welke aspecten bijdragen aan het vormen van een persoonlijke identiteit. In de wetenschap bestaan er vele theorieën over wat een identiteit nu eigenlijk is (Giddens, 1991; Goffman, 2009; Jones & McEwen, 2000; Verhaeghe, 2012). Een persoonlijke identiteit wordt altijd gevormd door sociale interactie tussen de maatschappij en de persoon (Verhaeghe, 2012).

Verhaeghe beschrijft een identiteit als volgt: 'identiteit is steeds het tijdelijke resultaat van de wisselwerking tussen samenvallen en afstand nemen' (2012). Hij bedoelt hiermee dat onze identiteit gevormd wordt in een constante wisselwerking met onze omgeving. Aan de ene kant bestaat er de drang naar autonomie en aan de andere kant wil men zich kunnen identificeren met anderen (Verhaeghe, 2012). Door de vele ontwikkelingen in de maatschappij en het vermengen van verschillende culturen, is het begrip identiteit continu aan verandering onderhevig (Back, 1989: aangehaald in Shotter & Gergen, 1989: 222). We worden beïnvloed door ontwikkelingen in de globaliserende wereld, die vervolgens directe invloed hebben op onze persoonlijke wereld.

Giddens (1991: 32) geeft ook aan dat de moderne wereld invloed heeft op 'het zelf' waardoor het een reflexief project wordt. Door de vele invloeden van buitenaf, wordt het individu zelf verantwoordelijk voor de creatie en het behoud van de eigen identiteit. Door het maken van bepaalde keuzes, kan de persoonlijke identiteit meer vormgegeven worden. Giddens ziet de identiteit van een persoon als een combinatie van zelfverkenning en daarnaast wordt deze gevormd door het aangaan van intieme sociale relaties. Ook benoemt

hij dat zelfs het lichaam wordt meegenomen in de reflexieve organisatie van het moderne leven (Giddens, 1991: 98, aangehaald in Ritzer, 2012: 555). Hij toont hiermee aan dat de verkenning van de eigen identiteit niet langer alleen betrekking heeft op het ontwikkelen van de innerlijke persoonlijkheid, maar dat we ook verantwoordelijk geworden zijn voor ons uiterlijke voorkomen.

De reflexieve wijze waarop de mens naar zichzelf kijkt wordt door Goffman (2009 [1963]) aangeduid met de term *ego identiteit*. Het gaat hierom de subjectieve ervaring van de eigen situatie die gevoeld moet worden door de persoon om wiens identiteit het gaat, of wel de beleefde continuïteit van het eigen karakter (ibid. 105-106). De *persoonlijke identiteit* ontstaat volgens Goffman (2009) door de interactie met anderen en de manier waarop iemand uit vrije wil gedachtes en gevoelens toont. Naast het hebben van een ego identiteit en een persoonlijke identiteit, heeft de mens ook vele sociale identiteiten. Bij de *sociale identiteit* gaat het om gedragingen, posities en rollen die bepaald worden door verschillende sociale situaties, structuren en interacties. Er kan hierbij een kloof ontstaan tussen wat een persoon volgens de sociale omgeving zou moeten zijn en de daadwerkelijke sociale identiteit (Goffman, 2009; aangehaald in Ritzer, 2012: 375).

Jones en McEwen (2000) maken nog weer een ander onderscheid in de dimensies van de identiteit van een persoon. Door hen wordt er een splitsing gemaakt tussen de *core identity* en de *outside identities* (ibid. 408). Bij de *core identity* gaat het om de persoonlijke identiteit van iemand, waarbij gewaardeerde persoonlijke eigenschappen en kenmerken centraal staan. Dit wordt ook wel beschreven als de 'inner identity' of 'inside self' in tegenstelling tot de *outside identity* ook wel de 'facts of identity'. Deze tweede vorm zijn identiteiten die door buitenstaanders aan andere personen worden toegekend, zoals ras, cultuur, geslacht, seksuele oriëntatie, religie en sociale klasse (ibid. 409). Volgens Jones en McEwen (2000) zagen de participanten de *outside identities* als veel minder betekenisvol dan de *core identity*, omdat het de labels aan complexiteit, nauwkeurigheid en persoonlijke relevantie ontbrak (ibid. 409). Men hecht dus meer waarde aan de core identity, dan aan de outside identities.

Samenvattend kan gesteld worden dat het concept identiteit op veel verschillende manieren kan worden uitgelegd. Verhaeghe (2012) benadrukt dat een identiteit de uitkomst is van een wisselwerking tussen het individu en de omgeving. Back (1989) en Giddens (1991) zien beiden een tendens, waarbij de moderne globaliserende wereld een sterke invloed heeft op de ontwikkeling van het individu. Ook zien zowel Giddens (1991) als Goffman (2009) de ontwikkeling van de persoonlijke identiteit als een reflexief proces. Hierbij maakt Goffman een extra onderscheid tussen ego-, persoonlijke- en sociale identiteit. De ego identiteit gaat

volgens Goffman vooraf aan de persoonlijke identiteit, waarbij een persoon relaties aangaat met andere personen. Wanneer er gekeken wordt naar de theorie van Jones en McEwen (2000), zullen TCIs zich waarschijnlijk meer verbonden voelen met de theorie over de *core identity* en minder met de *outside identity*, waarbij labels van buitenaf op personen worden geplakt. In het kader van dit onderzoek naar TCIs wordt volgende paragraaf nader ingegaan op de vorming van een culturele identiteit.

2.2. Culturele identiteit

Voordat er wordt ingegaan op de ontwikkeling van een culturele identiteit, is het belangrijk dat verduidelijkt wordt wat er met het begrip cultuur wordt bedoeld. In dit onderzoek wordt uitgegaan van de definitie van Hiebert: “*Culture is a system of shared concepts, beliefs and values. It is a framework from which we interpret and make sense of life and the world around us*” (Hiebert: 1983, aangehaald in Pollock & Van Reken, 2009: 41). De gedeelde concepten, normen en waarden binnen een cultuur vormen dus het kader waar binnen de culturele identiteit ontwikkeld kan worden.

Stuart Hall (1992) geeft aan dat er twee manieren van denken zijn over de culturele identiteit. De eerste manier van denken ziet de culturele identiteit als een gedeelde cultuur, waarbij er een soort collectief gevoel is van een *one true self* verstoep in de vele andere aspecten van een cultuur (ibid. 223). Bij deze manier van denken ligt de focus op gedeelde historische gebeurtenissen en culturele gedragslijnen die overeenkomen. De tweede manier van denken geeft aan dat hoewel er vele elementen van overeenstemming zijn, er daarnaast ook significante verschillen zijn die ons per persoon maken tot wat we zijn of eerder nog wat we zijn geworden (ibid. 225). Bij de tweede denkwijze is de culturele identiteit volgens Hall (1992) niet iets wat al vaststaat, maar een begrip dat continu aan verandering onderhevig is. Aspecten die een culturele identiteit vormen behoren zowel tot het verleden als tot de toekomst en overstijgen daarbij plek, tijd, geschiedenis en culturen (ibid. 225).

De tweede manier van denken die Hall (1992: 225) benoemt, is relevant in dit onderzoek, omdat er gekeken wordt naar de verschillen in individuele belevingen van personen. Dit wordt ook onderzocht bij de TCIs en sluit goed aan bij de definitie van culturele identiteit die door Casmir wordt gegeven, namelijk: “*the image of the self and the culture intertwined in the individual’s total conception of reality*” (Casmir, 1984, aangehaald in Moore & Barker, 2012). Met deze definitie wordt weergegeven dat het ontwikkelen van een culturele identiteit gepaard gaat met het totale beeld dat een individu van de

werkelijkheid heeft. Casmir (1984) stelt dus net als Hall (1992) dat de culturele identiteit per persoon verschilt.

Volgens Kim (2008) kan een individu die veel in aanraking komt met acculturatie een interculturele identiteit aannemen. Bij acculturatie neemt een individu elementen uit verschillende culturen over en maakt deze eigen. Het ontwikkelen van een interculturele identiteit wordt beschreven als een oriëntatie waarbij met een open houding en aanpassingsvermogen een transformatie ondergaan wordt (Kim, 2008: 364). Het gaat hierbij om een transformatie van de identiteit, die vervolgens als een dynamisch en geïntegreerd geheel in de nieuwe cultuur past. Eén van de twee hoofdelementen van het ontwikkelen van een interculturele identiteit is *individuation*. Hierbij staat centraal: een heldere zelfdefiniëring en een definitie van anderen op basis van unieke individuele kwaliteiten in plaats van categorale stereotypen (ibid. 364). Het tweede element is *universalization*, waarbij men zich bewust wordt van het relatieve karakter van bepaalde culturele waarden. Dit stelt iemand in staat om de overeenkomsten te zien tussen verschillende culturen en etniciteiten in plaats van alleen naar de verschillen te kijken (ibid. 364).

Het is duidelijk dat een culturele identiteit vaak per persoon verschillend is en daarnaast niet vaststaat, maar aan verandering onderhevig is en gepaard gaat met een individueel beeld van de werkelijkheid (Casmir, 1984; Hall, 1992). Kim (2008) geeft aan dat men door acculturatie een interculturele identiteit kan aannemen. Hiervoor moeten de stappen van *individuation* en *universalization* doorlopen worden. Het is hierbij noodzakelijk eerst een duidelijke zelfdefiniëring te hebben, zodat men zich vervolgens bewust wordt van het relatieve karakter van culturele waarden (Kim, 2008). Dit sluit aan bij de theorie van Goffman (2009 [1964]), waarbij de ego identiteit vooraf gaat aan de persoonlijke en sociale identiteit. Ook hier moet de continuïteit van het eigen karakter eerst beleefd worden, voordat men relaties kan aangaan met andere personen.

De vraag is nu in hoeverre een bepaalde culturele identiteit of interculturele identiteit een belangrijke rol speelt bij het aanpassen van personen aan andere culturen. In de volgende paragraaf worden de processen van aanpassing aan- en de vermenging met andere culturen nader besproken.

2.3. *Interculturele adaptatie*

Third culture individuals moeten zich gedurende hun hele leven veel aanpassen aan nieuwe culturen. Bij het proces van interculturele adaptatie wordt gekeken of het mogelijk is voor

een individu om zich telkens weer aan te passen aan een nieuw land en in hoeverre verschillende culturele factoren van invloed zijn op het vertonen van bepaald gedrag.

Volgens Kim (2002: 260, aangehaald in Lyttle et al., 2011: 687) is adaptatie het proces waarbij individuen na een verhuizing naar een onbekende omgeving, zich opnieuw relatief stabiel voelen in de nieuwe omgeving. Haslberger (2005: 86) noemt dit proces cross-culturele adaptatie, een proces waarbij een persoon in staat is om effectief te opereren in een andere cultuur dan waarin hij of zij van oorsprong is opgegroeid. Hij benadrukt dat wanneer mensen zich onderdompelen in andere culturen, dit hun hele wezen kan beïnvloeden (ibid. 86).

De mate van adaptatie kan gemeten worden aan de hand van het concept *uncertainty avoidance* (Berger & Calabrese, 1975; aangehaald in Haslberger, 2005: 86). *Uncertainty avoidance* beschouwt adaptatie aan de hand van drie factoren. Ten eerste door te kijken in hoeverre men onzeker is over het voorspellen van het gedrag van anderen. Ten tweede wordt bekeken in hoeverre men de achterliggende gedachten van het gedrag van anderen ook begrijpt. Ten derde door te kijken in hoeverre iemand onzeker is over de uitkomsten van het eigen gedrag in een nieuwe samenleving. Door middel van deze drie indicatoren, wordt de mate van aanpassing aan een andere cultuur gemeten (Gudykunst en Hammer, 1988; aangehaald in Haslberger: 2005, 86). Weinig onzekerheid over de gedragingen van anderen en het eigen handelen staan voor een hoge mate van aanpassing aan een land of cultuur (ibid. 86).

Volgens Berry (1993: 6) gedragen mensen zich over het algemeen op een manier die overeenkomt met de culturele invloed en verwachtingen van de nieuwe omgeving. Daarnaast geeft hij aan dat er vanuit de cross-culturele psychologie geconcludeerd is dat er bij de adaptatie van individuen een combinatie van drie dingen plaatsvindt. Ten eerste blijven bepaalde manieren van handelen hetzelfde als voorheen. Ten tweede verandert men bepaalde gedragspatronen om beter binnen de nieuwe samenleving te passen. Ten derde bestaat er ook nog een complex patroon van zowel continuïteit als verandering wanneer men overgaat tot het leven in een nieuwe samenleving (ibid. 6).

In het *alternation model* wordt benadrukt dat het voor personen mogelijk is om in twee culturen tegelijkertijd goed te functioneren (LaFromboise et al., 1993). Dit gaat volgens het model zonder verlies van zijn of haar culturele identiteit en ook zonder een cultuur te moeten verkiezen boven een ander. Ook stelt het *alternation model* dat een individu er zelf voor kan kiezen in welke mate hij of zij zich verbindt met de cultuur van herkomst en de tweede cultuur (ibid. 399). Volgens diverse wetenschappers (LaFromboise et al., 1993: 399) vertonen personen die effectief kunnen wisselen tussen het gebruik van cultureel passend

gedrag, een hoger cognitief gedrag en heeft deze groep daarnaast ook een hogere mentale gezondheidstoestand dan mensen die een monoculturele achtergrond hebben.

Kortom, bij het proces van interculturele adaptatie is gebleken dat de gedragingen van mensen meestal overeen komen met de cultuur en verwachtingen van de nieuwe omgeving (Berry, 1993). Doordat men bepaalde gedragingen uit de vorige cultuur meeneemt, ontstaat er een mix van continuïteit en verandering. De mate van aanpassing aan de nieuwe cultuur kan gemeten worden door het concept *uncertainty avoidance*. Wanneer iemand niet meer onzeker is over het gedrag in een andere cultuur, is de mate van aanpassing hoog (Haslberger, 2005). Daarnaast is ook weergegeven dat het mogelijk is om in twee culturen tegelijkertijd goed te functioneren zonder de culturele identiteit te verliezen (LaFromboise, 1993).

In de volgende paragraaf wordt het concept tolerantie nader toegelicht. Er wordt eerst gekeken naar wat tolerantie precies inhoudt en daarna zal ingegaan worden op tolerantie in Nederland. Vervolgens wordt onderzocht hoe TCIs aankijken tegen tolerantie in Nederland. Er wordt verwacht dat er nieuwe inzichten ontstaan over tolerantie, omdat TCIs in verschillende culturen zijn opgegroeid. Er wordt beweerd dat zij daardoor verschillende elementen uit andere culturen beter kunnen opnemen (Moore & Barker, 2012: 555).

2.4. Tolerantie

Tolerantie wordt door de Dikke van Dale gedefinieerd als: “verdraagzaamheid tegenover andersdenkenden”. Door velen wordt tolerantie ook gezien als één van de rechten van de mens, waarbij het de vorm van een principe aanneemt. In 1995 nemen de Verenigde Naties op initiatief van UNESCO de *Declaration on the Principles of Tolerance* (1995) aan. Hierin wordt tolerantie verwoord als: “*respect, acceptance and appreciation of the rich diversity of our world's cultures, our forms of expression and ways of being human*” (UNESCO, 1995: 2). De definitie legt verder de nadruk op dat tolerantie gaat over harmonie creëren in verschillen.

Volgens Seligman (2008: 2890) is het concept van tolerantie een noodzakelijke deugd om te kunnen samenleven met mensen die verschillend zijn of anders denken. Hij zegt dat het concept tolerantie ons voor een zogenaamde “*double burden*” stelt (ibid. 2891). Hiermee bedoelt hij dat we de aanwezigheid van iets dat we afkeuringswaardig vinden moeten accepteren, terwijl we er ook nog zelf last van kunnen hebben. Hierdoor leven we continu in een staat van een soort onaangename spanning (cognitieve dissonantie). Seligman (2008:

2891) vindt dat we moeten leren dat iets wat een onaangenaam gevoel geeft niet per se betekent dat het verkeerd of kwaadaardig is.

Persell et al. (2001) zien tolerantie als gerelateerd aan de acceptatie van personen en groepen die als anders gezien worden. Ze gaan hierbij in op het concept volledige sociale tolerantie, waarvoor de volgende definitie gehanteerd wordt: “*complete social tolerance would entail full recognition and acceptance of the identity and uniqueness of differences that are seen as not reducible to invisibility by their bearers*” (Persell, Green & Gurevich, 2001: 208). Er kan volgens Persell et al. (2001) ook een mindere vorm van tolerantie bestaan, waarbij men openstaat om ‘de anderen’ gelijke wettelijke en politieke rechten toe te kennen en zich afzijdig houdt van het openlijke uiten van intolerante opvattingen. Volgens Persell et al. (2001: 208) is dit wel de minimale grens van tolerantie die benodigd is voor de werking van een democratische samenleving.

Met andere woorden; volgens zowel Seligman (2008) als Persell et al. (2011) heeft tolerantie te maken met de acceptatie van mensen die anders zijn of denken. Seligman (2008) voegt hieraan echter toe dat tolerantie ervoor zorgt dat we in een constante staat van onaangename spanning met elkaar leven. Persell et al. (2001) maken een onderscheid tussen volledige sociale tolerantie en een mindere vorm van tolerantie. In de volgende paragraaf wordt nader ingegaan op tolerantie in Nederland.

2.5. *Tolerantie in Nederland*

Tolerantie is een veelbesproken onderwerp in het publieke debat over de inrichting van de Nederlandse samenleving. Er wordt veelal gerefereerd aan de open en gastvrije identiteit van Nederland, die tegenwoordig in twijfel wordt getrokken. Ook in discussies over de multiculturele samenleving wordt het begrip tolerantie vaak gebruikt. De verschillende denkbeelden en gebruiken die in de samenleving spelen worden meestal geaccepteerd, maar kunnen ook tot spanningen leiden over onder andere het integratiebeleid.

Door van der Zee (1999) is het discours over tolerantie in Nederland beïnvloed door de tijd van de verzuiling. Volgens hem tolereerden de verschillende zuilen elkaars bestaan, maar was er verder geen behoefte aan interactie. Het regime van tolerantie berustte voornamelijk op pacificatie. Het idee hierachter is dat men het anders-zijn van de ander accepteert, maar dat er geen inhoudelijke verbinding tot stand gebracht wordt. Deze vorm van tolerantie is later ook toegepast op de nieuwe migranten in Nederland (Van der Zee, 1999). Ghorashi geeft aan dat er sinds het jaar 2000 een verandering waar te nemen is in Nederland,

waarbij “moet kunnen worden gezegd wat er wordt gedacht” (Ghorashi, 2006: 15). Het discours over tolerantie en ook het daarbij behorende politieke Nederlandse klimaat zijn volgens haar veranderd.

Volgens Ghorashi (2006: 23) vraagt een democratische levensstijl om tolerantie als een belangrijke democratische deugd. Vanuit de verscheidenheid in Nederland in de jaren tachtig is gebleken dat de vorm van tolerantie met de nadruk op *ruimte laten* tot onverschilligheden kan leiden. Deze vorm van tolerantie is niet voldoende gebleken voor de volledige integratie van migranten. Het is volgens Ghorashi (2006: 23) daarom noodzakelijk dat er nog een extra stap wordt genomen, namelijk niet alleen *ruimte laten* maar ook *ruimte maken*. Bij *ruimte maken* gaat het om een meer betrokken vorm van tolerantie, waarbij oprechte interesse voor anders-zijn centraal staat. Deze stap gaat over de wil om de ander te ontmoeten, waarbij er een gemeenschappelijke tussenruimte gecreëerd wordt. Volgens Ghorashi (2006) kunnen zelfs mensen die erg van elkaar verschillen, bij voldoende bereidheid, elkaar in deze ruimte met een open en nieuwsgierige houding werkelijk ontmoeten. Door deze manier van tolerantie ontstaat er meer oprechte interesse voor het anders zijn, wat van beide de kanten moet komen (ibid. 23).

In 2000 sprak Paul Scheffer (2000) over het zogenaamde ‘multiculturele drama’ dat zich in Nederland zou voltrekken. Hij stelde dat dit een grote bedreiging vormt voor de maatschappelijke vrede in Nederland. De Nederlandse samenleving zou zijn eigen culturele en maatschappelijke grenzen niet genoeg afbakenen, waardoor migranten niet goed weten waaraan ze zich moeten aanpassen (Scheffer, 2000: 3). Hij zegt dat Nederland door middel van interactie met immigranten de culturele grenzen duidelijker moet aangeven. Het drama ligt volgens Scheffer (2000) bij de vrijblijvende houding van verschillende etnische groepen, waarbij niemand actie onderneemt en er uiteindelijk niets verandert.

Volgens Ramadan (2010) is tolerantie het intellectuele goede doel voor mensen met macht. Volgens hem is het niet meer van deze tijd om in relaties tussen vrije en gelijke mensen, tussen autonome, onafhankelijke landen of tussen beschavingen, religies en culturen te vragen om de tolerantie van anderen (ibid. 2010) Hij geeft aan dat we een stap verder moeten gaan en boven onszelf moeten uitstijgen, zodat we niet langer elkaar alleen erkennen of tolereren maar de focus leggen op het leren respecteren van anderen (ibid. 2010). Hierbij benadrukt Ramadan dat dit wel een andere intellectuele en emotionele houding vergt. Om voorbij de oorspronkelijke machtsrelaties te komen moet er volgens Ramadan (2010) aan twee voorwaarden worden voldaan. Men zal ten eerste uit moeten gaan van het pluralisme,

waarbij verschillende culturen en sociale systemen naast elkaar bestaan en ten tweede zal men de gelijkwaardigheid van alle mensen moeten erkennen (ibid. 2010).

Kortom, er bestaan verschillende geluiden over tolerantie in de Nederlandse samenleving. Ghorashi (2006) geeft aan dat er naast ruimte laten ook ruimte gemaakt moet worden, zodat er meer oprechte interesse ontstaat. Ramadan (2010) benadrukt ook dat we een stap verder moeten gaan dan het enkel tolereren van de ander. Scheffer (2000) benoemt de vrijblijvende houding van verschillende etniciteiten in de Nederlandse samenleving. In dit onderzoek wordt gekeken hoe *third culture individuals*, een groep die niet (volledig) is opgegroeid in de Nederlandse samenleving, aankijkt tegen de verschillende opvattingen over tolerantie. Er wordt onderzocht in hoeverre door hen ondervonden wordt dat verschillende groepen hier langs elkaar heen leven of dat er juist een tendens bestaat van wederzijds respect en acceptatie in Nederland. De bevindingen van TCIs over de mate van tolerantie in Nederland worden in de resultaten besproken.

3. Third culture individuals: persoonlijke ontwikkeling

3.1. Datapreparatie

Voor dit onderzoek zijn vijftien interviews afgenomen met third culture individuals. De interviews hebben plaatsgevonden in april en mei 2014 in de steden Amsterdam en Utrecht. Van de vijftien respondenten zijn er tien vrouwen en vijf mannen. De leeftijd van de respondenten is tussen de 19 en 29 jaar oud en ze hebben allemaal minstens 4 jaar van hun ontwikkelingsjaren in andere landen dan Nederland gewoond. Van de interviews zijn er drie in het Engels afgenomen (interviews 2, 12 en 14) en de andere in het Nederlands. Het kortste interview duurde 27.02 minuten en het langste interview 57.05 minuten. Een schema met gedetailleerdere informatie over de interviews en respondenten staat in bijlage III. Het codeerkader is te vinden in bijlage IV en een voorbeeld van de uitgewerkte transcriptie van interview 5 is te vinden in bijlage V.

Er is zoals eerder aangegeven, gebruik gemaakt van *grounded theory* om de interviews te coderen. Hierbij zijn zowel nieuwe leidende concepten naar voren gebracht door de respondenten, als concepten die al in de literatuur over TCIs bekend waren. Deze concepten zullen nu behandeld worden en vervolgens wordt er antwoord gegeven op de onderzoeksvraag: *Third culture individuals: hoe zien ze zichzelf en hoe tolerant vinden ze Nederland?*

De gevonden data worden gepresenteerd en geïnterpreteerd in twee aparte hoofdstukken. In hoofdstuk 3 wordt er ingegaan op de persoonlijke ontwikkeling en verschillende aspecten die horen bij TCIs. Daarnaast wordt het aanpassingsvermogen van de TCIs besproken worden en wordt er gekeken of ze een verbondenheid voelen met één of meerdere landen en culturen. Er wordt hierbij ook ingegaan op het maken van vriendschappen en het hebben van een onbegrepen gevoel. Hoofdstuk 4 gaat over tolerantie in Nederland. Er wordt gekeken naar de verwachtingen van TCIs over Nederland, de mentaliteit van Nederlanders en hoe tolerant TCIs de Nederlandse samenleving vinden.

3.2. Persoonlijke ontwikkeling

Zoals in de inleiding reeds aangegeven, is de definitie van een TCK of TCI: *'a person who has spent a significant part of his or her developmental years outside the parents' culture. ... [He/she] builds relationships to all cultures, while not having full ownership in any.'* (Pollock & Van Reken, 2009: 13). Er wordt nu gekeken in hoeverre het hebben van deze

achtergrond invloed heeft op de persoonlijke ontwikkeling en identiteitsvorming van *third culture individuals*. Op deze manier worden de deelvragen: ‘Wat zijn third culture individuals?’ en ‘Hoe zien third culture individuals zichzelf?’ beantwoord. Er wordt eerst ingegaan op de opvoeding van de respondenten en vervolgens wordt er gekeken naar een aantal eigenschappen van TCIs die vaak naar voren gekomen zijn in de interviews, te weten flexibiliteit, een open houding en rusteloosheid.

3.2.1. Opvoeding

In de interviews is de respondenten gevraagd om over hun persoonlijke achtergrond te vertellen, zodat inzicht verkregen wordt in de invloed van het ‘TCK bestaan’ op hun ontwikkeling.

Dankbaar

Vier van de vijftien respondenten geven aan dat ze hun ouders achteraf erg dankbaar zijn voor de ervaring die ze hebben opgedaan door in vele verschillende landen te wonen. Respondent 4 en 5 zeggen hierover:

Respondent 4: “Ja, ik weet niet (lachend). Ik zou het echt never nooit willen veranderen, want ik vond het – vind het zo fantastisch, ik vind het nog steeds echt fantastisch. Ik ben mijn ouders ook heel dankbaar dat ik elke keer mee mocht, want je krijgt gewoon zo veel” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Respondent 5: “Oh ja! Ik wilde echt nog even zeggen, m’n ouders gaven het altijd mee als één groot avontuur. Dus ik heb het echt alleen maar heel positief ervaren. Ik vond het super leuk en als we weer gingen verhuizen was het: ‘Yes we gaan weer iets nieuws doen!’ Ze brachten het, zeg maar, als één groot avontuur en het was elke keer weer een nieuw avontuur waar we aan gingen beginnen” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Er is ook een aantal respondenten die aangeeft dat ze wel moeilijke momenten gekend heeft, maar vooral ook de positieve kant van deze ervaring inzien.

Respondent 6: “Maar op een gegeven moment toen ik een beetje mijn eigen mening kreeg vond ik het natuurlijk heel kut, want iedere keer dat ze zeiden van: ‘Hee wat vind je ervan als we naar China zouden verhuizen nu?’. En ik zo: ‘Wat?!’ en ik helemaal uitflippen en m’n vork gooien en ik ging echt helemaal los. (...) Maar als ik nu terugkijk, denk ik, ik had het niet anders gewild eigenlijk. Want ik heb zo veel gezien en gedaan en zo veel culturen meegemaakt en daardoor ben ik ook geobsedeerd door cultuur en door mensen en veranderingen” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Respondent 12 heeft vooral een negatieve ervaring met de opvoeding als TCI. Deze respondent vertelt dat ze het vaak erg oneerlijk vond. Ze gaf haar ouders de schuld van alles en snapte niet waarom ze haar dit aandeden. Aan de andere kant benadrukt ze dat ze nu juist zelf verhuisd is naar Nederland en dat het reizen dus 'in haar zit'.

Respondent 12: "I guess it's hard, uhm I always thought of it as how unfair. So I used to blame my parents a lot, I hated my parents, no I love my parents, but every time they went like: 'oh we have something to tell you'. (...) And it was always we're moving and then I guess my whole world used to crumble and then I used to hate my parents and used to find it really unfair, because I was like oh they are doing this to us, they are making us unhappy and when I'm 18 I get to decide for myself. But then here I am, I have moved by myself, so I guess it's in me now" (Persoonlijke communicatie, mei 2014).

Creëren vaste basis door ouders

Het vele reizen en verhuizen van TCIs leidt tot een chaotisch leven. Een aantal respondenten zegt dat hun ouders er bewust voor hebben gekozen om een vaste basis voor ze te creëren.

Respondent 5 en 6 zeggen hierover:

"En m'n moeder wilde ook per se dat we één plek op aarde hadden wat thuis was. Zeg maar waar je *roots* zijn. Ze had zo vaak gezien dat mensen een beetje blijven zweven en zwerven over de hele wereld en nooit echt weten wat thuis is. Ze voelen zich Nederlands maar ze hebben dan weer nooit in Nederland gewoond" (Respondent 5, persoonlijke communicatie, april 2014).

"Ik denk wel dat ze soms een beetje dacht van oké dit moet wel moeilijk voor ze zijn, dus we moeten er net wat meer moeite in stoppen dat ze zich wel goed voelen en dat ze niet denken van 'Hee *where do I belong* of waar kom ik nou in godsnaam vandaan' weet je" (Respondent 6, persoonlijke communicatie, april 2014).

Respondent 7 vertelt dat haar vader zelf ook een TCI achtergrond heeft en er daarom voor wilde zorgen dat zijn kinderen wat meer vastigheid hadden dan hij in zijn jeugd had. Doordat hij ook altijd in het buitenland is opgegroeid, wilde hij zijn kinderen wat meer van Nederland meegeven.

Respondent 7: "Hij is ook een third culture kid in dat opzicht. Want hij heeft wel twee Nederlandse ouders, maar hij is wel altijd opgegroeid in het buitenland. Hij heeft eigenlijk helemaal niet zo een leuke middelbare tijd gehad, omdat hij niet kon aarden zeg maar. En ik denk dat hij dit dus stiekem wel aan ons door wou geven. (...) En daarom denk ik ook dat ze bewust de keuze hebben gemaakt om weer naar Nederland te komen om ja dat stukje opvoeding en dat stukje Nederland" (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Familieband

Een andere bevinding die een paar keer terugkomt, is dat TCIs een hechte familieband hebben, doordat ze zo veel samen hebben meegemaakt. Hierbij wordt door een paar TCIs benoemd dat het gemis van een vaste plek of thuissituatie wordt ‘vervangen’ door de sterke familieband. Zo zegt respondent 4 het volgende:

“Mijn thuis is, zeg maar, waar mijn familie is of waar mijn ouders zijn. En ik heb niet echt een land dat voor mij thuis is. Dus dat, dat is best wel gek” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Ook respondent 6 benadrukt dat ze een liefdevolle opvoeding heeft gehad, waarbij de familie centraal stond.

Respondent 6: “Maar het was wel altijd heel liefdevol, want we waren gewoon altijd met z’n vieren en gewoon heel hecht en dat ging gewoon zo maar door. Mijn vader heeft er ook altijd voor gezorgd dat we van alles en nog wat hadden weet je, zelfs als het soms wel moeilijk was” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Normen en waarden

Aangezien veel van de respondenten één of twee Nederlandse ouders hebben, werd ook vaak benoemd dat de ouders probeerden om de respondenten bepaalde Nederlandse normen en waarden mee te geven.

Respondent 1: “Mijn ouders zijn best wel ouderwets Nederlands. Die zijn best wel van manieren. Dat kreeg ik ook echt heel erg van hun mee. En aan tafel moest ik Nederlands spreken altijd s ’avonds en ja Nederlandse les had ik één keer in de week tot mijn 14e. (...) Zij zijn wel echt in hun manieren van doen en omgaan nog Nederlands vind ik. Maar wel over de jaren wat makkelijker geworden. Hun normen en waarden zijn wel Nederlands, maar volgens mij vinden ze het daar in Hong Kong ook lekkerder omdat daar minder regels zijn. Dat merk je aan hen dat ze zich zo aan hebben gepast” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Uit dit citaat blijkt dat de ouders van respondent 1 aan de ene kant wel probeerden bepaalde Nederlandse waarden mee te geven, maar dat ze zich later ook steeds meer aanpassen aan de culturele waarden van het land waarin ze wonen. Dit wordt ook door respondent 6 benadrukt:

“En toen we nog jong waren was mijn moeder bijvoorbeeld lid van een Nederlandse vereniging ofzo, of van die *international* dingen, met Koninginnedag bijvoorbeeld en gezellig met Sinterklaas en dat soort dingen. Maar dat viel op een gegeven moment ook weer weg, want ze zei van weet je, we zitten nu in China en we gaan gewoon lekker Chinese dingen doen (lachend). Want ze wilden wel dat we natuurlijk een beetje snapte wat het allemaal was en al die verschillende culturen” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

In deze paragraaf is een aantal aspecten uit de opvoeding van TCIs besproken. Het blijkt dat een aantal respondenten hun ouders dankbaar is voor de vele ervaringen. Ook doen sommige ouders extra hun best om een vaste basis te creëren voor de TCIs. Daarnaast geeft een aantal respondenten aan dat familiebanden belangrijk voor ze zijn. Tenslotte komt naar voren dat ze van zowel hun ouders als van de omgeving normen en waarden meekrijgen. Er wordt in de volgende drie paragrafen een aantal aspecten besproken, die veel respondenten in dit onderzoek gemeen hebben en als zodanig typerend zijn voor TCIs.

3.2.2. *Flexibiliteit*

Zes van de respondenten heeft in de interviews aangegeven dat ze zichzelf makkelijk in de omgang vinden of dat ze flexibel kunnen omgaan met bepaalde situaties. Het aspect flexibiliteit komt vaak terug bij TCIs. Op de vraag welke invloed de TCI achtergrond op haar heeft gehad, antwoordt respondent 1 het volgende:

“Ja veel, ja eigenlijk veel toleranter van alles een beetje. Ik ben ook heel *easy-going* met alles. Ik vind alles prima, maar wel steeds minder zo” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Respondent 5, 7 en 8 geven ook aan dat ze vaak een flexibele houding aannemen ten opzichte van anderen:

Respondent 5: “Nou ja, in ieder geval wel altijd makkelijk aanpassen in bepaalde situaties en best wel flexibel. Weet je het maakt allemaal niet uit, als we dan opeens het plan wordt veranderd. Nou ja goed dan gaan we wat anders doen en ik sta redelijk open voor van alles” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Respondent 7: “Ik denk dat ik socialer wel echt veel opener sta voor verschillende mensen. Uhm, makkelijker bewegen in verschillende groepen. Dus ik pas me wel, in dat opzicht makkelijk aan” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Respondent 8: “Als je heel veel verschillende *exposures* hebt gehad en in situaties bent geweest, dan ben je gemakkelijker in de omgang” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

3.2.3. *Wereldbeeld & open houding*

Alle respondenten hebben in de interviews aangegeven dat ze ofwel denken op een meer open manier in het leven te staan dan anderen of dat hun wereldbeeld anders is door de TCI manier van opgroeien. Ze staan vaak open voor nieuwe invloeden, culturen en mensen en vinden door alle reiservaring ook niet snel iets vreemd.

Volgens respondent 2 heeft haar TCI achtergrond haar wereldbeeld verbreedt. Ze benadrukt dat door het vele reizen alles erg relatief wordt, waardoor ze dingen meer in perspectief kan plaatsen. Ook respondent 8 geeft aan dat zijn wereldbeeld beïnvloedt is door op te groeien in het buitenland.

Respondent 2: “I think it is quite positive. It opens up your worldview and I think it’s important to have this comparing and contrasting thing. So that you realize that nothing is really certain, but there are opportunities and there are places but it’s differently. But we are all the same people you know, so I think it’s good because you personally realize a connection with the world. You can have that also by not traveling, but like you really feel it like inside your heart somehow you know. I feel pain for bad things that happened to people that are not related to me” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Respondent 8: “Wel verwend ben ik in een bepaald opzicht want om op vroege leeftijd al zo veel *exposure* te krijgen en zo’n breed wereldbeeld. Ja, ik denk dat dat gewoon puur mazzel is geweest zal ik maar zeggen. (...) Ik denk als kind ontwikkel je het wereldbeeld en ik denk als je in het buitenland bent opgegroeid, dan is het normaal dat andere mensen anders denken” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Respondent 4 benadrukt dat het zijn van een TCI haar gevormd heeft als persoon. Door het leven als TCI, heeft ze open-mind gekregen, is zelfstandiger geworden en heeft ze veel over andere culturen geleerd.

Respondent 4: “Ik heb zó veel dingen meegemaakt en gezien vanaf mijn geboorte eigenlijk. Nou dat kan je bijna aan niemand geven, opgroeien in het buitenland is al zo’n ervaring want het vormt je ook als een persoon, weet je wel. Ik heb best wel een open-mind denk ik en ik ben ook heel zelfstandig ervan geworden, dus dat vind ik ook heel erg fijn. Ja, ik heb gewoon ook wel veel kennis over verschillende culturen, verschillende soorten mensen en hoe je daarmee om kan gaan” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Volgens respondent 5 is het lastig te onderscheiden of ze een betere kijk op de wereld heeft door haar opvoeding of door haar eigen ontwikkelde karakter.

Respondent 5: “Ik ben redelijk open voor van alles, ik denk dat dat wel van die dingetjes zijn die mee hebben gespeeld, dat je blik iets groter is en iets minder kortzichtig. Maar dat vind ik ook lastig om te zeggen, want dat is misschien ook je karakter of ontwikkelde karakter, de eigenschappen die je hebt meegekregen” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Een aantal respondenten, waaronder 11 en 12 geven aan dat ze door het ontmoeten van veel verschillende mensen meer open zijn gaan staan.

Respondent 11: “Voordelen zijn denk ik dat je wat vrijdenkender bent. Ik heb zo veel verschillende mensen ontmoet. Daardoor heb ik ook soms met Nederlandse vrienden hier dat het een beetje bekrompen lijkt” (Persoonlijke communicatie, mei 2014).

Respondent 12: “I guess on the one hand I’m much more open and I’ve seen more things, I’ve experienced more things than most people of my age have who have stayed in one place” (Persoonlijke communicatie, mei 2014).

Respondent 13 geeft aan dat ze de vele indrukken in de wereld soms als nadelig ziet, omdat je ook té veel van de wereld kan zien. Hierdoor relativeert ze andere problemen wel sneller.

“Je ziet wel veel van de wereld, maar dat is ook een nadeel, want soms zie je te veel. Dingen die je als kind niet echt wilt zien. Bijvoorbeeld in India dan ging je naar school en dan zag je wel heel vaak auto-ongelukken en dat er mensen dood waren ofzo. Dat gebeurt in het leven, maar je hoeft het niet echt te zien. Maar als iemand hier in Nederland dan met een zielig verhaal komt, dan denk ik van ja, maar twee jaar geleden zag ik iemand op straat zitten zonder arm” (Respondent 13, persoonlijke communicatie, mei 2014).

TCIs zijn vaak openstaand naar anderen mensen en culturen en daarnaast hebben TCIs veel van de wereld gezien. Hierdoor kunnen TCIs veel situaties beter in perspectief plaatsen en zijn ze zich bewust van wat er buiten hun persoonlijke leefwereld afspeelt. Uit de interviews blijkt wel dat er een ergernis kan ontstaan voor mensen die niet veel gereisd hebben, waardoor ze minder van de wereld afweten. Respondent 4 verwoordt dit gevoel als volgt:

“Maar af en toe als je dan een gesprek hebt met iemand en zij hebben dan een mening ergens over of ze hebben geen idee van wat er gaande is in de rest van de wereld, dan denk ik van: ‘hoezo heb jij geen idee?’. Ik vind precies dát heel moeilijk, als mensen een beetje gefocust zijn op één plek. Amsterdam is dan hun wereld, zeg maar en wat daar buiten gebeurt, dat is niet heel interessant” (Respondent 4, persoonlijke communicatie, april 2014).

Ook respondent 13 geeft aan dat ze zich stoort aan de onwetendheid van andere mensen:

“Dat is ook wel een nadeel, want zeg maar als je dan bijvoorbeeld met iemand praat die van een lokale plek in Nederland is en die sowieso niet zo veel reist, dan ga je gewoon die persoon zelf kleiner maken. Zo van, ja maar, je weet het toch niet, dus waarom zou ik dan met je in discussie gaan” (Respondent 13, persoonlijke communicatie, mei 2014).

3.2.4. Rusteloosheid

Meer dan de helft van het aantal respondenten, namelijk 8 van de 15 TCIs, heeft in de interviews een gevoel als rusteloosheid beschreven. Het gaat hierbij om het gevoel dat TCIs

niet te lang op dezelfde plek kunnen blijven zonder zich onrustig te gaan voelen en zonder verder te willen reizen. Een aantal respondenten, waaronder 2 en 7 benoemt dat dit rusteloze gevoel soms vervelend is.

Respondent 2: “There is this idea of rush that can be negative, because you want to, it’s hard to settle. So there is always the idea in your mind that I am in a place, but for a short period of time” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Respondent 7: “Wat ik wel heb gemerkt, een paar dingen die heel erg typerend zijn voor het feit dat ik zogenaamd een *third culture kid* ben, was toen ik ben gaan studeren. Ik merkte dat ik toen best wel rusteloos was, dus eigenlijk weer verlangde naar het buitenland en heel erg weg wilde. “Dat merkte ik ook in studiekeuzes, dat ik heel snel ontevreden was en switchte. Dus dat rusteloze en het gras is toch altijd groener aan de overkant” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Respondenten 4 , 6 en 11 geven aan ze naast het rusteloze gevoel ook last hebben van het gevoel dat ze snel uitgekeken raken op dingen of situaties. Deze twee gevoelens zijn sterk met elkaar verbonden.

Respondent 4: “Ja en dat heb ik ook, dat ik heel snel ben uitgekeken op dingen. En dat is ook niet altijd even fijn, want er zijn zo veel leuke dingen gaande. Maar op een gegeven moment als ik er geen zin meer in heb, ja dan heb ik er geen zin meer in. (...) Ik vind het ook heel vervelend af en toe. Dan denk ik blijf nou gewoon gefocust, doe het gewoon eventjes een jaar en dan kan je weer verder kijken. Maar vaak denk ik van: hier heb ik echt geen zin meer in” (Persoonlijke communicatie, april 2014)

Respondent 6: “Ik ben best wel *addicted to change* eigenlijk dat ik heel vaak nieuwe dingen zoek en nieuwe dingen wil doen en uitdagingen enzo” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Respondent 11: “Ja, misschien dat ik soms best wel snel uitgekeken raak op dingen, omdat ik gewend ben dat ik ook ergens snel weer wegga. Dus als iets niet echt heel erg leuk is, dat ik daar dan niets van hoeft aan te trekken, want het is toch maar tijdelijk. Dus dat is een soort van mentaliteit van tijdelijkheid” (Persoonlijke communicatie, mei 2014).

Volgens respondent 14 heeft het gevoel van rusteloosheid te maken met stabiliteit versus instabiliteit. Hoewel stabiliteit handig kan zijn, wordt het door veel TCIs vooral als iets saais gezien.

“It basically becomes the issue of stability and instability. Stability can be nice but for example it can also be boring (laughing). So some people might feel like they get bored staying in one place for a long time. (...) I get very bored and annoyed if I have to stay in the Netherlands for a whole year without getting to visit home or to go travel somewhere else. So I get very bored being in one place for a long time” (Respondent 14, persoonlijke communicatie, mei 2014).

Doordat de TCIs zelf zijn opgegroeid met veel reizen en verhuizen, zit het rusteloze gevoel in hun persoonlijke identiteit. Hierdoor bestaat er een grotere kans dat TCIs later zelf ook op deze manier gaan leven.

Samenvattend, in de laatste drie paragrafen is een aantal aspecten van TCIs besproken die in de interviews naar voren gekomen zijn. Het blijkt dat de aspecten flexibiliteit, een open houding c.q. wereldbeeld en rusteloosheid vaak bij TCIs terugkomen.

3.3. Aanpassingsvermogen

In deze paragraaf wordt het aanpassingsvermogen van TCIs besproken. Het gaat hierbij om het aanpassen aan nieuwe mensen, landen en culturen. Er wordt hierbij aandacht besteed aan de vraagstukken: ‘Waar is mijn thuis?’ en ‘Waar hoor ik bij?’. Hierbij wordt gekeken of de respondenten een ‘thuis gevoel’ hebben ervaren of dat dit ontbreekt. Verder wordt er besproken hoe de respondenten het ervaren om nieuwe vriendschappen te maken. Als laatste, wordt het onbegrepen gevoel dat veel TCIs hebben, behandeld.

Respondenten 7, 8 en 15 geven aan dat door hun open houding als TCI, het persoonlijke aanpassingsvermogen groter is geworden.

“Ja, voor mij is het sociale aspect héél erg aanwezig geweest. Dus dat ik heb leren aanpassen aan verschillende sociale groepen, weet je. Dat je je gewoon altijd wel redt, dus dat is ook het inlevende” (Respondent 7, persoonlijke communicatie, april 2014).

“Als jij in meerdere culturen hebt gewoond, dan is je aanpassingsvermogen groter. Dat is in ieder geval iets wat ik in die tijd heb ontwikkeld – onbewust hoor, want ik was nog heel jong” (Respondent 8, persoonlijke communicatie, april 2014).

“Je staat meer open voor verschillen tussen mensen en culturen. Je hebt gewoon heel veel gezien dus je past je ook snel aan. Ik denk dat je wat dat betreft heel flexibel wordt. Je slaat minder snel steil achterover van dingen die heel anders zijn. Ik bedoel je krijgt wel een redelijk open mindset als je van jongs af aan al geconfronteerd wordt met hele verschillende culturen” (Respondent 15, persoonlijke communicatie, mei 2014).

3.3.1. Waar hoor ik bij?

Meer dan de helft van de respondenten heeft gezegd moeite te hebben om de vragen: “Waar kom je vandaan?” en “Welke plek noem je thuis?” te beantwoorden. Dit gevoel komt bij 8 van de 15 respondenten voor.

Voor respondent 2 voelt het aan de ene kant niet alsof ze geen thuis heeft, maar wanneer de vraag wordt gesteld waar ze vandaan komt, raakt ze in de war. Voor haar is het doel waarom ze op een bepaalde plek is het belangrijkste. Het is voor deze respondent daarom niet van belang om te weten wat of waar haar thuis precies is.

“I think for me it is the idea of belonging is that when I am in a country. I have this feeling that I am meant to be here. So you know when I have a secure environment around me. So I have a purpose of why I am here, I know what I’m doing... so it doesn’t feel like I don’t have a home. The question of home comes up when people ask you, so then you get confused” (Respondent 2, persoonlijke communicatie, april 2014).

Ook respondent 13 vindt het moeilijk om antwoord te geven op de vraag waar hij zich thuis voelt. Volgens hem is het vermoeiend om telkens het hele verhaal te moeten vertellen.

“Yeah, it does get kind of annoying and tiring. Every time someone asks me this, I get this reaction: ‘Oh no, I have to tell this story again’. It’s not super complicated I think, but I don’t think that most people care enough. They don’t really want to know. Maybe a certain amount, but they do not want to know like I went here, here and then there. For most people usually just nationality and previous country is what matters” (Respondent 13, persoonlijke communicatie, mei 2014).

Een aantal TCIs geeft in de interviews aan zich op meerdere plekken tegelijk thuis te voelen. Respondent 1 en 3 geven dit in de volgende anekdotes aan:

Respondent 1: “Dus ik heb wel twee huizen of twee plekken waar ik me thuis voel”.

Interviewer: “Als ik het goed begrijp is dus op de eerste plaats Nederland je echte thuis, maar Hong Kong is ook een thuis?”

Respondent 1: “Ja daar heb ik m’n moederlijk, m’n huiselijk thuis weet je. Daar is mijn huis-huis” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Respondent 3: “Ik heb wel af en toe dat ik Thailand heel erg mis. Maar eigenlijk zou Thailand meer als m’n huis moeten voelen misschien, maar dat is ook niet zo. Maar Nederland of Amsterdam, ja misschien is het wel Amsterdam. Maar ook niet helemaal. (...) Ja het is meer waar ik zeg maar zin in heb. Als ik behoefte heb om bijvoorbeeld mijn ouders te zien en de warmte enzo, dan voelt het alsof ik Thailand mis en alsof ik daar meer thuis ben” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Respondenten 4 en 6 geven beiden aan dat ze de vraag: ‘Waar voel jij je het meeste thuis?’ vaak verbinden met de plek waar hun ouders op dat moment zijn. Respondent 6 verbindt dit wel in steeds mindere mate met elkaar.

Respondent 6: “Ik zeg nu minder en minder dat mijn thuis is waar mijn ouders zijn. Dat heb ik wel een tijd gezegd, weet je, voor mij was het altijd waar mijn ouders zijn dat is gewoon thuis. Want dan hebben we al onze spullen en dat is dan een beetje ons huis en is wat thuis voelt” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Respondent 11 geeft aan dat ze, voordat ze naar Nederland kwam, wel al het gevoel had dat ze Nederlands was, omdat haar ouders ook Nederlands zijn, maar dat ze dit nog niet echt als een thuis zag. Na vier jaar hier te hebben gewoond, had ze wel het idee dat dit haar thuisbasis is. De volgende paragraaf gaat over het hebben van een onbegrepen gevoel.

3.3.2. *Onbegrepen gevoel*

TCIs voelen zich vaak een *outsider*, omdat ze niet tot de ene groep behoren, maar ook niet tot de andere. Ze voelen zich in het midden ‘zweven’ tussen verschillende landen en culturen. Dit veroorzaakt een ‘onbegrepen gevoel’. In de interviews geven vijf respondenten duidelijk aan dat ze zich vaak onbegrepen en onzeker gevoeld hebben.

Respondent 5: “Maar, ik vond het af en toe wel heel lastig dat andere mensen het bijna niet begrijpen. Je kan het wel vertellen, maar je kan het er eigenlijk echt alleen maar over hebben met andere mensen die ook in het buitenland hebben gewoond. (...) Je kan het uitleggen en je kan zó veel vertellen, maar echt begrijpen is toch moeilijk dan denk ik” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Respondent 6: “Ik voelde me echt als een *alien*, (lachend) ik voelde me echt totaal, echt een soort van E.T., *I don't know*. (...) Maar ik voelde me inderdaad heel onbegrepen. Ik dacht van oké maar waarom vind je het zo belangrijk om aan mij te vertellen dat ik hier niet vandaan kom? En wie ben jij om dat te zeggen? Ik mag zelf bepalen waar ik vandaan kom! Maar het was inderdaad dat ik me een beetje onbegrepen voelde, maar dat is nu wat minder” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Het onbegrip heeft vaak te maken met het feit dat de TCIs geen antwoord weten te geven op de vraag: ‘Waar kom je vandaan?’. Zoals in de vorige paragraaf besproken is, hebben veel TCIs moeite met het uitleggen tot welke groep, land of cultuur ze behoren. Respondent 9 zegt hierover:

Respondent 9: “Het ligt er ook aan hoe je het brengt en of ik zin heb om het te vertellen. Ik zeg heel vaak kort: ‘ik heb lang in het buitenland gewoond’ en dan hoop ik dat ze niet vragen waar heb je allemaal gewoond, want dan hoeft ik dat hele verhaal niet te vertellen” (Respondent 9, persoonlijke communicatie, april 2014).

Ook respondent 12 weet niet wat ze moet antwoorden wanneer mensen vragen waar ze vandaan komt of waarmee ze zichzelf identificeert. Het geeft haar zelfs een claustrofobisch gevoel om zich te moeten verbinden aan één nationaliteit.

Interviewer: “You mentioned before that your mother is German and your father Spanish. Do you yourself identify with one of these countries or cultures?”

Respondent 12: “No, I don’t identify myself with any of the two actually so. It’s really hard for me when people ask me where I’m from, because I hate answering that question. It’s always; I’m half German, half Spanish, but I have lived in Switzerland. I guess now that I have lived most of my life in Switzerland, it’s always like I kind of feel more Swiss, but I don’t want to become Swiss either. Because for me a nationality is kind of, it can be claustrophobic for me. So being tied to one country or one culture is kind of hard” (Persoonlijke communicatie, mei 2014).

Het blijkt voor sommige TCIs dus erg moeilijk om bij een bepaalde groep of nationaliteit te moeten behoren. In de volgende paragraaf wordt gekeken hoe het voor TCIs is om nieuwe relaties aan te gaan.

3.3.3. Relaties aangaan

Uit de data komt naar voren dat bijna alle TCIs gemakkelijk nieuwe contacten maken, maar dat die contacten wel vooral oppervlakkige vriendschappen en relaties zijn. Doordat TCIs vaak snel weer verhuizen naar een volgende plek, hechten ze minder waarde aan mensen die ze ontmoeten en bouwen daardoor vaak geen diepgaande vriendschappen op.

Vier van de respondenten geven aan dat ze het lastig vinden om zich aan personen te hechten, waardoor relaties oppervlakkig blijven. Respondent 15 geeft aan dat hij gemakkelijk nieuwe contacten legt, maar zich vaak niet erg aan deze mensen hecht, omdat hij ze ook weer snel kan achterlaten en verder gaan.

Respondent 15: “Je bouwt een relatie op met mensen en dan verhuis je weer snel door en dat gaat elke keer zo. Dus je krijgt nooit echt de kans om je een beetje te wortelen. Ik denk dat in een latere fase in je leven je misschien wat lossier in een vriendschap staat en dat het ook wat sneller uit het oog, uit het hart is. Doordat je dat ook gewend bent. (...) Ik denk ook bij mezelf, dat ik wel heel snel mensen kan achterlaten en weer door kan gaan. Ik weet niet of dat wel altijd even positief kan overkomen bij anderen” (Persoonlijke communicatie, mei 2014).

Zeven van de vijftien respondenten benoemt dat ze moeite hebben met het maken van diepgaande en langdurige vriendschappen. Een aantal anekdotes:

Respondent 1: “Maar het is wel gebleken bij een paar vriendinnetjes van: oh, eigenlijk wel heel erg oppervlakkig. Ja, toch heel erg en ik dacht dat dat wel prima zou gaan maar daar ben ik toch een beetje weg van gebleven” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Respondent 3: “Ja, ik ben wel gewend meestal dat mijn vrienden elke twee jaar ongeveer weggingen. Dus ik ben wel geneigd om een beetje oppervlakkige vriendschappen te houden. Maar nu maak ik ook wel, want nu woon ik hier drie jaar, nu maak ik ook wat diepere vriendschappen” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Respondent 8: “Het is wel zo dat je minder hebt geleerd om hele lange intensieve vriendschappen te creëren. Zoals mijn vader, zijn beste vriendje kent hij al vanaf zijn tweede of derde en ik heb ook wel vriendjes die ik van die leeftijd ken, maar die heb ik toen vijf jaar gezien en daarna misschien één keer per jaar. Maar uiteindelijk is dat niet te onderhouden natuurlijk. Je bent dus heel erg gewend om de hele tijd nieuwe vriendjes te moeten maken” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Respondent 14: “I never get to know people as well, or hang around people for a long period of time. But I do get to meet much more people and I have a much broader variety of experiences” (Persoonlijke communicatie, mei 2014).

Een andere bevinding die naar voren is gekomen, is dat het voor veel TCIs lastig is om in bestaande vriendengroepen door te dringen. Doordat iedereen vaak al een vriendengroep heeft, moeten de TCIs zich hieraan aanpassen. Respondent 11 geeft hierbij aan dat door het aanpassen aan een nieuwe groep, mensen hun eigen identiteit kunnen verliezen. Dit kan komen doordat ze onzeker zijn over hun eigen gedrag en te veel bezig zijn met zich aanpassen aan anderen.

Respondent 11: “Ja, je moest je aanpassen, je kunt niet echt anders. Ik kan me wel redelijk snel aanpassen in een groep ook. Wat soms ook weer een nadeel kan zijn, want dan heb je soms dat mensen daardoor niet veel identiteit hebben.”

Interviewer: “Hoe bedoel je dat?”

Respondent 11: “Nou, ik hoor wel eens dat als je je te veel aanpast, dat je dan gewoon zelf niet meer echt een identiteit hebt. Omdat je dan zo bezig bent met het aanpassen, maar dat valt bij mij wel mee” (Persoonlijke communicatie, mei 2014).

Respondent 4 en 5 geven ook aan dat ze moeite hebben met het doordringen tot vriendengroepen. Respondent 5 benadrukt hierbij dat het ook afhankelijk is van de fase waarin je als kind verhuist. Wanneer je net naar de middelbare school gaat in een nieuw land, maakt iedereen dezelfde verandering door.

Respondent 4: “Maar ik merkte wel toen ik uit Indonesië wegging en naar Nederland toe kwam dat ik het wel echt moeilijk vond. Ik was toen zestien en had toch echt een band opgebouwd met vrienden en vriendinnen natuurlijk en dan moet je weer opnieuw beginnen. (...) En kinderen op die leeftijd zijn ook lastig, want iedereen heeft dan altijd van die groepjes en daar moet je proberen binnen te komen” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Respondent 5: “Ja, iedereen heeft al z’n groepjes. Nou dat scheelt natuurlijk als je dan naar de middelbare school gaat, dan moet iedereen dat weer opnieuw doen en met studeren heb je natuurlijk weer zo’n hele *change*. (...) Wat ik ook al eerder een klein beetje aangaf, is dat mensen helemaal niet echt staan te springen” (Persoonlijk communicatie, april 2014).

Vijf van de vijftien respondenten vertellen dat ze sneller een verbintenis voelen met internationale studenten of andere TCIs dan met andere mensen. Respondent 6 zegt hierover:

Respondent 6: “Ik had in Nederland gelijk veel internationale vrienden. Het eerste vriendinnetje, wat nu echt mijn allerbeste vriendin is, zij is half-Vlaams en half-Duits en heeft ook toen ze klein was in Dubai gewoond. Dus we hadden zo veel gemeenschappelijke dingen en *values and norms* of hoe heet dat (...) Ik had gelijk een klik en vond het ook zó leuk dat er weer zo iemand als ik was. Maar het duurde wel langer voordat ik meer Nederlandse vrienden of vriendinnen had” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Samenvattend, er zijn in de afgelopen drie paragrafen aspecten besproken die horen bij het aanpassen aan nieuwe mensen, culturen of landen. Het is duidelijk geworden dat de meerderheid van de respondenten (8 van de 15) moeite heeft met de vraag: ‘Waar kom jij vandaan?’. Een aantal respondenten geeft aan dat ze zich op meerdere plekken tegelijk thuis voelt en twee respondenten zeggen dat thuis is waar hun ouders zijn. Daarnaast omschrijven vijf respondenten vaak een onbegrepen gevoel te hebben.

Wat betreft het aangaan van relaties, maken bijna alle TCIs gemakkelijk nieuwe contacten. Echter, hiervan hebben er vier moeite met het hechten aan personen en zeven TCIs vinden het lastig om diepgaande vriendschappen te maken. Ook heeft een aantal respondenten moeite met het aanpassen aan bestaande vriendengroepen. Dit kan komen doordat ze onzeker zijn over de gedragingen van anderen en misschien zelfs over de uitkomsten van het eigen gedrag. Van de vijftien respondenten geven vijf uit zichzelf aan dat ze sneller een verbinding of ‘klik’ voelen met andere TCIs. In het volgende hoofdstuk wordt ingegaan op tolerantie in Nederland en wat de respondenten daarvan vinden.

4. Tolerantie in Nederland

In dit hoofdstuk wordt er antwoord gegeven op de deelvragen: ‘Wat wordt er verstaan onder tolerantie?’ en ‘Hoe tolerant vinden third culture individuals Nederland?’. Samen met de informatie uit hoofdstuk 3 wordt een op deze manier een zo volledig mogelijk beeld over de perceptie van TCIs op tolerantie in Nederland gevormd.

4.1. Verwachtingen van Nederland

De vijftien respondenten zijn gevraagd naar hun verwachtingen van Nederland, voordat ze in Nederland kwamen wonen. De meeste respondenten gaven aan wel bepaalde verwachtingen van Nederland te hebben, slechts drie TCIs zeiden van niet. Respondent 4 geeft aan eigenlijk niet te weten wat ze van te voren verwachtte en respondenten 12 en 14 kwamen met een open blik naar Nederland toe:

Respondent 12: “I didn’t have many expectations, I just came here randomly I guess”.

Respondent 14: “I actually didn’t have any expectations. I think partially because I was thinking I’ve not lived there, so I don’t really know what to expect and so I will go in with open expectations” (Persoonlijke communicatie, mei 2014).

Een aantal respondenten verwachtte van te voren een directe of harde mentaliteit van de Nederlanders. Respondent 3 had deze verwachting ook, maar ze vond het in realiteit erg meevallen.

Respondent 3: “Ik verwachtte dat Nederlanders iets gemener waren dan ze zijn. Dat viel me heel erg mee. Ik had altijd het idee dat de Nederlandse cultuur echt heel hard en direct was, echt gewoon meteen zeggen wat je vindt. (...) Dat is ook wel een beetje zo, maar mensen kunnen het op een andere manier brengen dan echt heel gemeen” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Respondent 6 had verwacht dat Nederland een plek is waar ze niet snel beoordeeld wordt en deze verwachting bleek volgens haar ook te kloppen.

“Nou ik dacht eerst; oké dit wordt echt heel makkelijk, omdat ik Nederlands ben en ik val er gewoon tussenin, prima. Maar ik had verwacht dat het heel *down to earth* zou zijn. Dat vind ik nog steeds wel trouwens. (...) Ik was een beetje op zoek naar een plek waar *people don’t judge you* en dat dacht ik dus hier te vinden. En dat was ook wel zo eigenlijk, dus mijn verwachtingen waren best wel *on point* (Respondent 6, persoonlijke communicatie, april 2014).

Opvallend is dat respondent 9 juist het tegenovergestelde van respondent 6 benoemd. Hij vind dat Nederlanders wel oordelend en kritisch zijn en had dit van te voren niet verwacht.

“De echte Nederlanders die, als ze je niet kennen, dan kennen ze je ook niet en dan kunnen ze je een beetje apart vinden. Tenminste, zo heb ik me altijd gevoeld. Ik weet niet of dat echt zo is natuurlijk. Maar Nederlanders zijn altijd heel *judging*, heel kritisch. (...) Dus dat was voor mij, daarvan schrok ik. Dat had ik niet helemaal zo verwacht, nee. Ik dacht meer dat ik verder door kon gaan als mezelf zeg maar (lachend).” (Respondent 9, persoonlijke communicatie, april 2014).

De respondenten zijn ook gevraagd of ze het beeld dat er vanaf buitenaf in de media van Nederland bestaat, als een tolerant en open land, vinden kloppen met de werkelijkheid. Een aantal respondenten hebben aangegeven dat ze het beeld niet goed overeen vinden komen.

Respondent 2: “I think that it’s still very tolerant, but it was cracked as an image when I thought that the integration of multi-cultures was going to be better” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Respondent 3 vertelt dat ze het beeld dat er van Nederland bestaat in sommige aspecten wel toleranter vindt dan in het echt, maar in andere aspecten weer niet. Hierbij benoemt ze als negatieve kant: “Ik merk vooral veel haatgevoelens – nou ja haat – ja toch wel tegen buitenlanders of immigranten” (Respondent 3, persoonlijke communicatie, april 2014). Volgens respondent 11 is Nederland in veel opzichten tolerant en zij merkt dat Nederland zo ook bekend staat. Het is volgens haar in het buitenland bekend dat je in Nederland veel mag en veel kunt zeggen.

Kortom, de respondenten hadden verschillende verwachtingen van Nederland, voordat ze hierheen kwamen. Er wordt in de volgende paragraaf gekeken hoe de respondenten zich konden aanpassen in Nederland en of ze een bepaalde verbinding hebben gekregen met Nederland nu ze hier wonen.

4.2. *Aanpassen aan Nederland*

Alle *third culture individuals* in dit onderzoek hebben op verschillende plekken in de wereld gewoond, maar zijn momenteel gevestigd in Nederland. In de interviews is het onderwerp aanpassing in Nederland naar voren gekomen. Een aantal respondenten geeft aan dat ze het erg lastig vindt om zich aan te passen aan de Nederlandse samenleving. Een andere groep geeft aan dat het in het begin lastig was, maar dat ze later beter konden mixen met de Nederlanders. Er zijn ook vier respondenten die zelfs het gevoel hebben nu volledig thuis te horen in Nederland, ofwel ze zijn ‘Vernederlandst’.

Respondent 3 en 4 geven allebei aan dat ze het in het begin moeilijk vonden om zich aan te passen in Nederland. Dit kwam mede door een taalbarrière tussen hen en de Nederlanders.

Respondent 3: “Nee, ik paste er eigenlijk helemaal niet bij. Ik bedoel, ik werd ook niet slecht behandeld, maar vooral in de periode voordat ik weer Nederlandse les had, dan had ik gewoon een heel zwaar accent als ik Nederlands praatte. Dan was ik niet zo spontaan, omdat ik niet zo goed wist hoe ik mezelf moest uitdrukken.” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Respondent 4: “Nederlanders zijn over het algemeen gewoon heel aardig. Ik had wel een beetje een probleem met Nederlands praten, omdat ik dat niet heel veel had gedaan. Ik heb wel altijd Nederlandse les gehad, maar dat stelde niet veel voor. Dus in het begin vond ik het lastig om Nederlands met ze te praten. Maar op een gegeven moment dacht ik; ik ben ook gewoon half-Nederlands en ik ga het gewoon lekker doen” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Volgens respondent 9 is het voor de Engelse mensen die hij kent moeilijk om echt te integreren in het Nederlandse leven en de cultuur. Hij had daar zelf in het begin ook last van, maar nu niet meer. Volgens deze respondent geven veel Nederlanders niet voldoende ruimte aan buitenlanders of immigranten om zich te kunnen aanpassen.

Respondent 9: “En ze moeten zich aanpassen, maar we [Nederlanders] geven de ruimte niet. Dus we zijn niet bereid om die mensen dan die ruimte te geven. Dat zij het niet gewend zijn en dan moeten ze zich maar gelijk aanpassen aan hoe wij het hier doen” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

4.2.1. ‘Vernederlandst’ zijn

Een viertal respondenten heeft aangegeven dat ze zo opgegaan zijn in de Nederlandse cultuur, dat ze als het ware zijn ‘Vernederlandst’. Dit wordt door de TCIs zelf vaak als iets negatiefs gezien, omdat ze dan bepaalde eigenschappen hebben overgenomen van de Nederlandse cultuur waarmee ze niet per se geassocieerd willen worden.

Respondent 5 geeft aan dat ze op een gegeven moment verbaasd was over zichzelf en haar gedrag, omdat ze net als veel Nederlanders mensen opeens meer in een hokje ging plaatsen.

“Ja, dan toch ook weer die soort van kortzichtigheid en niet openstaan voor dingen. Daar heb ik mezelf echt over verbaasd en natuurlijk ook verbaasd over momenten waarop ik merkte dat ik zelf niet meer zo open stond. (...) Nederlanders zijn er wel goed in om mensen gewoon gelijk in een hokje te plaatsen. Toen ik de eerste keer merkte dat ik dat zelf ook deed, dacht ik ‘Hé getver, nu verlies ik echt m’n soort van uh...”

Interviewer: “Je betrapte jezelf er bijna op?”

“Ja, dat ik inderdaad was *gebrainwashed* door de Nederlandse cultuur. Toen dacht ik ‘Oeh nu moet ik wel even opletten’. Het is niet erg, maar zolang ik het maar wel blijf realiseren dat ik het doe” (Respondent 5, persoonlijke communicatie, april 2014).

Respondent 7 geeft ook aan dat ze ‘Vernederlandst’ is, maar weet zelf niet goed te benoemen welke aspecten ervoor zorgen dat ze zich Nederlands voelt.

Interviewer: “Heb je nu het gevoel dat je hier meer past of meer ‘Nederlands’ bent?”

Respondent 7: “Ja, ik ben ‘Vernederlandst’ (lachen).”

Interviewer: In wat voor alledaagse opzichten zie je dat?

Respondent 7: “Ja, dat vind ik een heel goede vraag eigenlijk. Misschien kan ik wel formuleren waardoor ik me soms nog niet helemaal Nederlands voel. Ik vind wel dat mensen hier nog best wel kortzichtig kunnen zijn” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Volgens respondent 9 speelt de omgeving waarin je terecht komt veel mee met in hoeverre mensen zich kunnen aanpassen aan Nederland.

“Toen woonde ik in een Nederlandse studentenwoning en ook nog eens gekozen voor een Nederlandse opleiding op dat moment, dus binnen een half jaar was ik gewoon Nederlander en deed ik met alle Nederlanders mee. Dus het ligt echt heel erg aan de omgeving die een rol speelt” (Persoonlijke identiteit, april 2014).

4.2.2. Moeilijk integreren?

Uit een aantal interviews met de *third culture individuals* is gebleken dat Nederlanders vaak aan de oppervlakte wel tolerant zijn en openstaan, maar dat het in de praktijk lastig blijkt voor buitenlanders om dieper door te dringen en te integreren in Nederland. Respondent 11 zegt hierover het volgende:

“Ik vind dat Nederlanders toch soms best wel bekrompen zijn. (...) Het is heel exclusief en sluit mensen buiten en dat is helemaal niet zo vrij en open. En ook, ja dat Nederland best wel moeilijk is om binnen te dringen voor buitenlanders. (...) Dus dat mensen vaak best wel open en spontaan zijn, als je ze gewoon aanspreekt en met ze praat als buitenlander, maar dat als het er echt op aankomt, je moeilijk vriendengroepen binnenkomt en moeilijk echt hier integreert” (Persoonlijke communicatie, mei 2014).

Deze respondent vertelt ook dat een professor van haar de Nederlandse samenleving beschreef als: “*open windows, but closed doors*”. Dit betekent volgens respondent 11 dat Nederlanders vaak wel de gordijnen open hebben, zodat je overal even naar binnen kunt kijken en het transparant lijkt. Maar als je echt door de deur ergens naar binnen wilt dan

houdt de transparantie opeens op. In de volgende paragraaf wordt verder ingegaan op de mening van TCIs over tolerantie in Nederland.

4.3. Tolerantie & openheid

In deze paragraaf wordt eerst aandacht besteed aan wat de respondenten onder tolerantie verstaan. Vervolgens wordt er gekeken naar de houding van Nederlanders tegenover buitenlanders of immigranten. Hierna wordt de mening van TCIs over de mentaliteit van Nederlanders besproken. Als laatste worden de cijfers die de TCIs hebben gegeven voor tolerantie in Nederland weergegeven en behandeld.

Door de respondenten worden uiteenlopende definities van tolerantie gegeven. Voorbeelden hiervan zijn:

“I think the way you can measure tolerance is with the laws that a country has. So if a country discriminates by law, that should not be allowed. (...) But for me the word tolerant is not for people to accept me. It is more related to opportunities of ‘lesser welcomed’ immigrants” (Respondent 2, persoonlijke communicatie, april 2014).

“Maar goed, we wonen hier ook in een klein land en daar heb je wat orde nodig om de boel in de hand te houden. Dus dan heb je regeltjes nodig en ik denk dat een regel per definitie niet tolerant is. (...) Ja, ik denk als je tolerant bent, dan geef je de ander vrijheid” (Respondent 8, persoonlijke communicatie, april 2014).

Een aantal respondenten verbindt net als respondent 2, tolerantie aan de wetten en regelgeving die een land heeft. Respondent 8 benadrukt ook dat regels noodzakelijk zijn om de orde te bewaren en daarnaast koppelt hij tolerantie aan het begrip vrijheid.

4.3.1. Houding tegenover buitenlanders en immigranten

In de interviews is ook gesproken over de houding van Nederlanders tegenover buitenlanders in Nederland. Zes van de vijftien respondenten geeft aan dat ze vinden dat Nederlanders een negatieve of onwelkome houding aannemen tegenover buitenlanders.

Twee reacties over de houding van Nederlanders tegenover buitenlanders:

“Het viel me wel op dat mensen bij mij op school in Hilversum, dat ze wel altijd allemaal dingen moesten zeggen over Turkse mensen of Marokkanen In het begin dacht ik echt van: ‘Ja maar hoezo, dat zijn toch ook gewoon mensen?’ Ik snapte niet waarom zij de hele tijd werden

uitgescholden voor allemaal dingen, terwijl ze je niets kwaad doen” (Respondent 4, persoonlijke communicatie, april 2014).

“Het is bijna dat Nederlanders wat minder *accepting* zijn van mensen die uit het buitenland komen. Dat ze zeggen van: waar komen al die mensen in godsnaam vandaan en waarom zijn ze hier? Dat vind ik dan wat minder relaxed eigenlijk dat het zo gaat, want ik dacht altijd: ze zijn zó open voor alles. Dat was altijd mijn *perception* weet je” (Respondent 6, persoonlijke communicatie, april 2014).

Een aantal van de respondenten geeft aan dat er wel een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen andere buitenlanders en de groep TCIs of expats. Een voorbeeld hiervan:

“Vooral met mensen die hier komen wonen en een nieuw paspoort krijgen. Daar hebben mensen last van en volgens mij hebben mensen geen problemen met expats. (...) “Ze zijn wel tolerant voor andere culturen, maar niet met nationaliteiten die zeg maar hun plekje komen beroven” (Respondent 1, persoonlijke communicatie, april 2014).

Vier respondenten hebben een verklaring gegeven voor de negatieve houding van Nederlanders tegenover buitenlanders. Respondent 1 en 3 zeggen dat het komt doordat sommige Nederlanders denken dat er niet meer genoeg werkgelegenheid is voor iedereen.

“Mensen zeggen ook van: ‘Ze komen hierheen en leven van een uitkering of ze pikken onze banen in’. Want het is het één of het ander en ze doen niks goed. Ja, de Polen pikken onze banen in en de Marokkanen leven van een uitkering, dat zeggen ze om het even simpel te houden” (Respondent 1, persoonlijke communicatie, april 2014).

“Waarschijnlijk door de economie en werkgelegenheid, dat mensen daar een beetje bitter over zijn. En ook dat ze er niet genoeg mee in aanraking zijn gekomen. Maar ja, dat is natuurlijk niet meteen dat alle Nederlanders zo denken” (Respondent 3, persoonlijke communicatie, april 2014).

Respondent 8 geeft als een mogelijke reden dat de gastarbeiders die Nederland in de jaren '60 heeft aangetrokken, minder capaciteiten bezitten om zich goed te kunnen aanpassen aan Nederland, waardoor er een botsing ontstaat.

“Natuurlijk is het zo dat die discriminatie, die komt ook ergens vandaan. Ik ben ervan overtuigd dat toen in de jaren '60 die gastarbeiders kwamen, dat ze met open armen zijn ontvangen. Maar het waren natuurlijk niet de meest hoogstopgeleide mensen en die tonen ook minder aanpassingsvermogen. Dat resulteert op een gegeven moment in frictie, want die krijgen dan omdat ze minder zijn aangepast ook minder kansen” (Respondent 8, persoonlijke communicatie, april 2014).

Ook respondent 9 geeft aan dat er een botsing is ontstaan tussen Nederlanders en bepaalde buitenlandse groeperingen. Hij zegt dat dit komt door de opstelling van bepaalde buitenlandse groepen, in plaats van door de Nederlanders.

“We zijn misschien ook enigszins gesloten door alle allochtonen. De Marokkanen en Turken bijvoorbeeld die hier zijn, want zij dragen hun cultuur ook heel erg met zich mee. Ik bedoel ze plukken hun vrouw in principe uit Turkije en Marokko en dan komen ze weer terug, dus ze zijn totaal niet bezig met zich te integreren. Nou ja, niet totaal maar veel minder dan andere buitenlanders die proberen het wel. Dus in die zin zit er in de Nederlandse samenleving een clash” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

4.3.2. *Mentaliteit van Nederlanders*

De TCIs zijn gevraagd naar wat ze van de omgang van mensen in Nederland met elkaar vinden. Hieruit zijn veel verschillende antwoorden naar voren gekomen, waarbij de respondenten zowel positieve als negatieve eigenschappen genoemd hebben. De positieve eigenschappen zijn *open-minded*, acceptierend, sociaal, direct, ambitieus en oprecht. De negatieve eigenschappen die benoemd zijn over Nederlanders: te direct, hard, individualistisch, oordelend, oppervlakkig, kortzichtig, arrogant, materialistisch en nationalistisch. Opvallend is dat de positieve aspecten beduidend minder worden genoemd dan de negatieve aspecten. Respondent 15 benoemt een combinatie van meerdere eigenschappen:

“Nederlanders die zijn, denk ik, toch wel redelijk vol van zichzelf, individualistisch ook. Dus altijd wel eerst zichzelf en dan de ander, voor m'n gevoel. Niet iedereen hoor, maar een beetje in het algemeen. Ja, direct ook wel en dat is op zich ook goed, heeft zijn voordelen want dan weet je in ieder geval al een beetje waar het op staat. Ook wel gedreven en redelijk ambitieus, maar wel weer heel erg bezig met status dingetjes en redelijk materialistisch” (Respondent 15, persoonlijke communicatie, mei 2014).

Vijf respondenten geeft aan dat ze Nederlanders vaak te direct of hard vinden. Respondent 1, 9 en 11 zeggen hierover:

“Ja, dat mensen hier gewoon eigenlijk onvriendelijk zijn, dat heeft natuurlijk met directheid te maken. Maar bijvoorbeeld tegen toeristen een beetje on-open grappig genoeg. Terwijl Nederland zo multicultureel is” (Respondent 1, persoonlijke communicatie, april 2014).

“Maar die Nederlanders waren te direct op dat moment voor mij en ze zeiden heel erg wat ze vonden en dat pesten zat er altijd een beetje in voor mijn gevoel. Die pesterijen dat was niet mijn soort humor” (Respondent 9, persoonlijke communicatie, april 2014).

“Ja, ook wel een stuk directer dat merk je wel dat Nederlanders gewoon heel direct zijn. Dus ja, je wordt ook gewoon makkelijk aangesproken. Ik weet nog dat kinderen bijvoorbeeld heel vaak zeiden: ‘Hee meisje of hee jongen!’, ook al kenden ze je niet. Dat had ik daarvoor nooit meegemaakt” (Respondent 11, persoonlijke communicatie, mei 2014).

Er zijn ook vijf TCIs die Nederlanders oordelend vinden. Het kan hierbij gaan over iemands uiterlijke voorkomen of over het gedrag van anderen.

Respondent 3: “Ja, ik merk met veel Nederlandse mensen, die denken vaak dat ze heel erg open zijn voor verschillende culturen. Maar tegelijk zijn ze vaak toch een beetje, ja niet racistisch maar ze hebben toch *prejudice* ondertonen” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Respondent 9: “Ja, het was gewoon raar, mensen zaten stoer te praten en dat soort rare dingen. Je had natuurlijk ook niet de juiste kleren aan, ze hadden toen allemaal G-star en Diesel en weet ik veel wat ze aan hadden, allemaal merkkleren en ik kwam met wat lossere kleding aan uit Amerika” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Volgens respondent 5 roepen Nederlanders vaak dat ze open staan voor anderen, maar zijn ze dat als puntje bij paaltje komt eigenlijk niet echt. NB: de respondent heeft het in onderstaand citaat over ‘we’, ze bedoelt hiermee de Nederlanders.

“Maar we roepen allemaal van: ‘Open en nieuwe mensen, zo van hoe meer zielen hoe meer vreugde’. Maar ik denk acht van de tien keer als puntje bij paaltje komt, dat mensen toch denken van vertrouwd mijn eigen dingetje is ook prima. Dus dat we dan denken van: ‘Ja ach, ik heb het wel goed en ik heb er geen last van’. Dus misschien meer uit een soort luxe positie ook” (Respondent 5, persoonlijke communicatie, april 2014).

Twee positieve reacties komen van respondenten die minder een verbinding hebben met Nederland. Deze TCIs hebben geen Nederlandse achtergrond, door bijvoorbeeld de achtergrond van één van hun ouders, maar hebben er zelf voor gekozen om naar Nederland te komen.

Respondent 2: “In general I think the Dutch are very open-minded and accepting, like the ones I have met. Even when it comes to language, in the beginning it is shocking when people switch to English so fast” (Persoonlijke communicatie, april 2014).

Respondent 12: “The attitude of people that is, well things I feel are pretty good, because in comparison Switzerland is a very cold country. I know that in a lot of countries they are not going

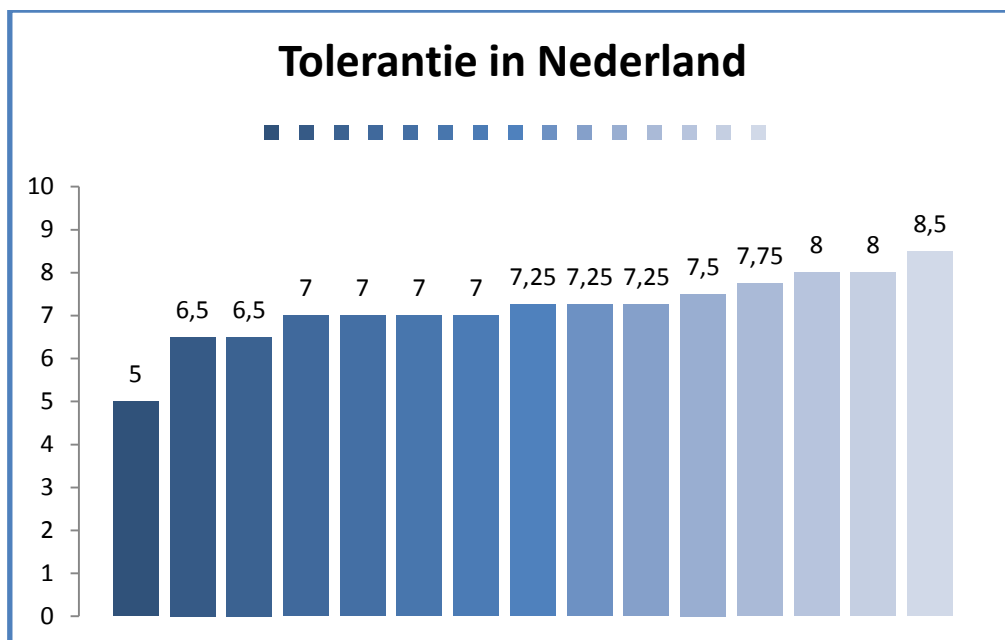
to speak in English to you and they are not going to be nice to you. So, I do think I am happy here. As a foreigner it's a really good place to come here" (Persoonlijke communicatie, mei 2014).

In deze paragraaf is de mentaliteit van Nederlanders besproken. In de volgende paragraaf worden de cijfers voor tolerantie in Nederland door TCIs besproken.

4.3.3. Cijfers voor tolerantie in Nederland

De vijftien respondenten is ook gevraagd of ze een cijfer kunnen geven voor de mate van tolerantie in Nederland en om dit cijfer ook te beargumenteren. Veertien van de vijftien respondenten gaven de mate van tolerantie in Nederland een voldoende. Alleen respondent 9 gaf een 5 als cijfer. Hij gaf aan dat de houding van Nederlanders naar buitenlanders veel beter moet. Op de vraag hoe dit op een concrete manier beter kan, antwoordt hij: "Door meer open te staan voor elkaars cultuur."

De meeste respondenten gaven de mate van tolerantie in Nederland een vrij hoog cijfer. Er zijn acht cijfers die uitkomen boven de 7. In de onderstaande grafiek is af te lezen welke cijfers er zijn gegeven door de TCIs. Vervolgens is in de tabel daaronder de argumentatie voor deze cijfers per respondent te lezen.

Figuur 1: Cijfers voor tolerantie in Nederland door third culture individuals

Cijfers voor tolerantie in Nederland door TCIs			
	<i>Geslacht</i>	<i>Leeftijd</i>	<i>Cijfer en argumentatie</i>
1	vrouw	23 jaar	8 voor bepaalde issues en 6 voor andere issues: “Open is Nederland wel dus tolerant zijn ze wel, dus zou ik dan een 8 doen en voor bepaalde issues dan echt een 6, zoals voor sommige nationaliteiten die hierheen komen en de houding daartegen.”
2	vrouw	27 jaar	7/7.5 : “I think that Holland is risking to go backwards on the good social policies that it has had until now.”
3	vrouw	21 jaar	7/8 : “Door dat racisme een 7, maar nou misschien zelfs toch een 8. Tegelijkertijd vind ik het wel goed om het toch best wel hoog te geven omdat Nederlanders ook wel echt heel <i>open-minded</i> zijn. Ja, ze staan voor een <i>equal</i> maatschappij.”
4	vrouw	23 jaar	7 : “Aan de ene kant is Nederland wel heel erg tolerant, maar aan de andere kant weer minder.”
5	vrouw	25 jaar	7.5/8 : “Ik denk dat we heel ver open staan maar we zijn er nog niet.”
6	vrouw	24 jaar	Na even nadenken een 7 : “Het kan de verkeerde kant op gaan, maar ik denk eigenlijk niet dat het gaat gebeuren.”
7	vrouw	21 jaar	7/7.5 : “Ja ik denk uiteindelijk wel een 7. Ja of 7.5 (gelach), maar ik kan niet helemaal <i>pinpointen</i> waar het dan aan ligt.”
8	man	28 jaar	8 : “Ik denk dat Nederland af en toe klein burgerlijk kan zijn, dus moeilijk doen over kleine dingen. Dat is ook een stukje tolerantie.”
9	man	25 jaar	5 : “Voor Nederlanders naar buitenlanders toe, ik vind dat dat veel beter kan, om veel meer open te staan voor hun cultuur.”
10	man	24 jaar	8 : “Ik voelde me hier zelf snel op m’n gemak en Nederlanders staan ook open voor anderen.”
11	vrouw	20 jaar	7/7.5 : “Maar het verschilt natuurlijk heel erg waar je het mee vergelijkt, in vele opzichten is er gewoon veel vrijheid en veel tolerantie en begrip. Maar dat het toch ook een hele gesloten samenleving is, waar je moeilijk echt tussenkomt.”
12	vrouw	19 jaar	8/9 : “I haven’t had any bad experiences, the people here are really nice. They are interested and happy to talk English with you.”
13	vrouw	23 jaar	6/7 : “We klagen heel veel, dus mensen mogen dingen doen hier,

			maar dan gaan wij ondertussen klagen van ze moeten zich beter aanpassen.”
14	man	22 jaar	6/7 , “Yeah, well maybe a 7 , I guess. Because well I don’t think people are particularly liberal, I still think the laws of the country or more liberal than other places, so legally it is more liberal. And the people, at least on the surface are also very liberal.”
15	man	28 jaar	7-8 ; “Hier tussenin, laatste jaren lijkt de tolerantie wat minder te worden, dus een 7 volstaat.”

Het is gebleken dat de 15 TCIs de mate van tolerantie in Nederland gemiddeld een ruime voldoende gegeven. Dit duidt erop dat ze over het algemeen tevreden zijn over de tolerantie in Nederland. Echter, er wordt door de TCIs in dit resultaten hoofdstuk ook gezegd dat de tolerantie in Nederland op een aantal aspecten tegenvalt.

Conclusie

In dit onderzoek is de volgende vraag geanalyseerd: *‘Third culture individuals: hoe zien ze zichzelf en hoe tolerant vinden ze Nederland?’*. Uit vijftien interviews met TCIs in Nederland is een aantal leidende concepten naar voren gekomen, welke in hoofdstuk 3 en 4 zijn besproken. Deze concepten vormen samen met de centrale theoretische concepten; persoonlijke en culturele identiteit, interculturele adaptatie en tolerantie een antwoord op de onderzoeksvraag. De hoofdvraag wordt aan de hand van de vier deelvragen behandeld. Hierna zal er nog een discussie en reflectie beschreven worden.

Third culture individuals: persoonlijke ontwikkeling

De eerste deelvraag van dit onderzoek: *‘Wat zijn third culture individuals?’*, wordt door Pollock en Van Reken als volgt gedefinieerd (2009: 13): *“a person who has spent a significant part of his or her developmental years outside the parents' culture. ... [He/she] builds relationships to all cultures, while not having full ownership in any”*. Daarnaast is uit eerder onderzoek gebleken dat *third culture kids* goed zijn in het opnemen van verschillende elementen van de culturen waarin ze geleefd hebben, maar minder vaak een verbondenheid voelen met één land of cultuur (Fail, Thompson & Walker, 2004; Pollock & Van Reken, 2009; Moore & Barker, 2012).

Uit de interviews is gebleken dat de TCIs in dit onderzoek zich vaak goed kunnen aanpassen aan het nieuwe land of de cultuur waarin ze terecht komen. Daarnaast hebben alle respondenten aangegeven dat ze een open houding hebben of dat hun wereldbeeld veranderd is door de “TCI manier” van opgroeien. Alle TCIs in dit onderzoek, hebben zich meerdere elementen uit andere culturen eigen gemaakt.

Ook de andere theoretische bevinding, dat TCIs minder vaak verbondenheid voelen met één land of cultuur, wordt in dit onderzoek bevestigd. Acht van de vijftien respondenten weet namelijk geen duidelijk antwoord te geven op de vragen: “Waar kom je vandaan?” of “Welke plek noem je thuis?”. Daarbij hebben vijf respondenten gezegd dat ze zich vaak onbegrepen en onzeker gevoeld hebben.

De tweede deelvraag luidt: *‘Hoe zien third culture individuals zichzelf?’*. Uit de interviews is gebleken dat de TCIs zich vaak bewust zijn van hun eigen achtergrond en daarnaast ook van de invloed die hun opvoeding heeft gehad op hun identiteit. Een aantal respondenten is hun ouders dankbaar voor de vele ervaringen. Daarnaast ziet een aantal TCIs dat hun ouders

proberen om een vaste basis voor ze te creëren. Ook de familieband is belangrijk voor veel respondenten. Verder krijgen de TCIs van zowel hun ouders als van de omgeving, normen en waarden mee. Dit zorgt voor meer kennis over de wereld.

Daarnaast is een aantal kenmerkende aspecten door de TCIs zelf naar voren gebracht. De geïnterviewde TCIs geven aan flexibel te zijn, een open houding c.q. wereldbeeld te hebben en vaak last te hebben van rusteloosheid. Kijkend naar de identiteitsvorming van TCIs is met name hun wereldbeeld en open houding interessant. Dit sluit aan bij de theorie, dat de vorming van een culturele identiteit gepaard gaat met iemands totale beeld van de werkelijkheid (Casmir, 1984). Doordat TCIs veel meer van de wereld gezien hebben dan anderen, verandert daarmee ook hun eigen perceptie op de werkelijkheid.

Het is ook duidelijk geworden dat een TCI zijn persoonlijke identiteit vormt door een combinatie te maken van aspecten uit verschillende culturen. Doordat de TCIs veel van de wereld hebben gezien, plaatsen ze situaties beter in perspectief en zijn ze zich bewust van wat er buiten hun persoonlijke leefwereld afspeelt. Op deze manier ontwikkelen de TCIs door middel van acculturatie een interculturele identiteit. Dit proces wordt door Kim (2008: 364) beschreven als een oriëntatie, waarbij met een open houding en aanpassingsvermogen een transformatie ondergaan wordt.

Aanpassingsvermogen TCIs

Een aantal TCIs geeft in de interviews aan dat ze zich op meerdere plekken tegelijk thuis voelen. Dit sluit aan bij het *alternation model* geïntroduceerd door LaFromboise et al. (1993). Zij benadrukken dat het voor personen mogelijk is om in twee culturen tegelijkertijd goed te functioneren. Volgens dit model gaat dit zonder verlies van een culturele identiteit en ook zonder dat de persoon een cultuur boven de andere moet verkiezen (ibid. 1993: 399). Dit model geldt dus ook voor een aantal *third culture individuals* in dit onderzoek.

Een aantal respondenten zeggen dat het lastig is om tot bepaalde groepen door te dringen. De TCIs moeten zich vaak aanpassen en de bestaande vriendengroepen. Dit sluit aan bij het concept *uncertainty avoidance*. Berger en Calabrese (1975; aangehaald in Haslberger, 2005: 86) benadrukken dat de mate van adaptatie gemeten kan worden door dit concept. Wanneer TCIs moeite hebben met het aanpassen aan een nieuwe groep, kan dit komen doordat ze onzeker zijn over de gedragingen van anderen en misschien zelfs over de uitkomsten van het eigen gedrag. Wanneer de onzekerheid hierover vermindert, wordt het gemakkelijker voor TCIs om zich aan te passen aan de nieuwe vriendengroep en de bijbehorende cultuur.

Kortom, TCIs zien zichzelf als mensen met een open blik in het leven. Ze zijn flexibel ingesteld en ze vinden dat ze veel kennis over de wereld hebben. Daarnaast beschrijven ze een gevoel van rusteloosheid en onzekerheid over waar ze bij horen.

Tolerantie in Nederland

De derde deelvraag is: ‘Wat wordt er verstaan onder tolerantie?’. Tolerantie wordt in de literatuur op veel verschillende manieren gedefinieerd. De definities variëren van “erkenning van iemand anders zijn aanwezigheid” tot de “volledige acceptatie van anderen”. De definitie van UNESCO is: “*respect, acceptance and appreciation of the rich diversity of our world's cultures, our forms of expression and ways of being human*”. In de interviews zijn de respondenten gevraagd naar hun definitie van tolerantie, waarbij veel uiteenlopende definities gegeven zijn. Veel TCIs geven aan dat ze tolerantie verbinden met vrijheid en openheid, en een aantal respondenten verbindt het aan wetgeving en regels in een land.

De vierde deelvraag is: ‘Hoe tolerant vinden third culture individuals Nederland?’. Er is gebleken dat vier respondenten zich ‘Vernederlandst’ voelen. Dit geeft aan dat ze weinig problemen meer ondervinden met het aanpassen aan Nederland. Er is echter ook een aantal respondenten die moeite hebben met de houding of mentaliteit van veel Nederlanders. Over de mentaliteit van Nederlanders hebben de TCIs zowel positieve als negatieve eigenschappen benoemd. De positieve zijn: *open-minded*, acceptierend, sociaal, direct, ambitieus en oprecht. De negatieve eigenschappen zijn: te direct, hard, individualistisch, oordelend, oppervlakkig, kortzichtig, arrogant, materialistisch en nationalistisch. Het is opvallend dat de positieve aspecten minder vaak worden genoemd dan de negatieve aspecten.

Er is ook een aantal TCIs die het lastig vindt om zich aan te passen aan de Nederlandse samenleving. Hierover wordt gezegd dat Nederlanders niet voldoende ruimte geven aan buitenlanders om zich te kunnen aanpassen. Dit sluit aan bij wat Ghorashi (2006: 23) zegt over tolerantie in Nederland. Volgens haar is tolerantie met de nadruk op *ruimte laten* niet voldoende. Dit kan voor onverschilligheden zorgen. Pas wanneer er meer *ruimte gemaakt* wordt, kan er een vorm van wederzijdse oprechte interesse ontstaan. Er kan dan een gemeenschappelijke ruimte ontstaan waarin iedereen elkaar met een open en nieuwsgierige houding ontmoet (ibid. 2006).

De 15 *third culture individuals* hebben als uiteindelijke cijfer gemiddeld een 7,2 gegeven. Dit duidt erop dat ze over het algemeen tevreden zijn over de tolerantie in Nederland. Echter, er wordt ook gezegd dat de tolerantie in Nederland op een aantal aspecten tegenvalt. Volgens zes van de vijftien respondenten is de houding van Nederlanders tegenover

buitenlanders negatief en onwelkom. Dit sluit aan bij wat Scheffer (2000) zegt over het ‘multiculturele drama’. Volgens hem moet Nederland door middel van interactie met immigranten de culturele grenzen duidelijker aangeven. Ramadan (2010) geeft als oplossing dat we een stap verder moeten gaan, zodat we niet langer elkaar alleen erkennen of tolereren maar de focus leggen op het leren respecteren van anderen (ibid. 2010).

Kortom, er bestaan bij de TCIs verschillende geluiden over tolerantie in de Nederlandse samenleving. Er kan gesteld worden dat er in Nederland sprake is van voorwaardelijke tolerantie, waarbij men aan de oppervlakte of op het eerste gezicht wel tolerant lijkt te zijn, maar dat wanneer het er op aankomt veel Nederlanders in feite niet echt openstaan voor nieuwe mensen met andere gewoontes en culturen. Men wordt dus wel getolereerd, maar het gaat niet veel verder dan dat. Dit sluit aan bij wat Persell et al. (2001: 208) als de minimale grens voor tolerantie in een democratische samenleving zien. Volgens hen is deze vorm het enkel toekennen van gelijke wetten en politieke rechten voor ‘de anderen’ en daarnaast geen intolerante opvattingen uiten.

Discussie

In dit onderzoek zijn 15 *third culture individuals* geïnterviewd over hun eigen achtergrond en persoonlijke ontwikkeling en daarnaast over hoe ze aankijken tegen tolerantie in Nederland. Er is bij de uitvoering van dit onderzoek een aantal kanttekeningen te plaatsen. Daarnaast wordt er ook een aantal suggesties voor vervolgonderzoek gegeven.

Een eerste kanttekening is dat het oorspronkelijke plan was om naast de kwalitatieve interviews een focus groep af te nemen. Dit is echter vanwege een te kort tijdsbestek niet haalbaar gebleken. Een focus groep had voor een betere triangulatie kunnen zorgen, doordat er vergeleken wordt of de respondenten op bepaalde onderwerpen anders reageren in individueel verband of in groepsverband. De groepsinteractie zou voor extra discussie kunnen zorgen, vooral over het onderwerp tolerantie in Nederland. Voor verder onderzoek is het interessant om deze methoden wel te combineren.

Een tweede kanttekening betreft dat er theoretische saturatie is bereikt op basis van 15 kwalitatieve interviews. In een vroeg stadium van het onderzoeksproces zijn er mails verstuurd naar Amsterdam University College (AUC) en University College Utrecht (UCU) en daarnaast is er aan vrienden en kennissen rondgevraagd of zij geschikte respondenten kenden. Hierdoor heeft het snowball-effect zijn werk gedaan en zijn er uiteindelijk 15 respondenten geïnterviewd. Hoewel tevreden met de bereid gevonden 15

respondenten, kan op basis van dit aantal niet gezegd worden of de resultaten generaliseerbaar zijn. Hiervoor is vervolgonderzoek nodig met meer respondenten.

Een laatste punt van discussie is dat, doordat dit een kwalitatief onderzoek is, de interviews gecodeerd en geanalyseerd zijn op een interpretatieve manier. De resultaten van het onderzoek zijn daarom onderhevig aan interpretatie.

Voor vervolgonderzoek is het interessant om te kijken of er een verschil is tussen deze groep TCIs en een jongere leeftijdsgroep TCKs. Ook relevant is om te onderzoeken of er een verschil bestaat tussen TCIs in Nederland en in andere Westerse landen. Er kan dan vergeleken worden hoe de TCIs om zich aanpassen in verschillende landen en hoe ze aankijken tegen tolerantie in deze landen. Verder zou het interessant zijn om te onderzoeken welke suggesties TCIs hebben voor de verbetering van tolerantie en openheid in de Nederlandse samenleving. Een laatste punt voor vervolgonderzoek betreft het feit dat er tegenwoordig steeds meer mensen reizen over de wereld en welke verschillen er zijn tussen deze reizigers en TCIs.

Persoonlijke reflectie

Ik heb met veel plezier deze scriptie geschreven. Aangezien het onderwerp *third culture individuals* voor mij geheel nieuw was, heb ik er veel van geleerd. De gesprekken met de vijftien TCIs waren zeer leuk om te doen; informatief, levendig en betrokken.

Mijn belangrijkste leerpunt betreft de afbakening van het onderwerp, dat breed en complex is. Vanuit mijn interesse en nieuwsgierigheid, ben ik snel geneigd om ‘ zijpaden’ in te slaan en dan af te wijken van de hoofdvraag. Dit heeft het risico van verdwalen in zich, maar leidt ook weer tot nieuwe ideeën en inzichten. Kortom, een uitdagend en leerzaam proces.

Bibliografie

- Back, K. W. (1989). Thriller: the self in modern society. in: J. Shotter en K. Gergen (eds.), *Texts of Identity*, London: SAGE Publications.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied psychology*, 46(1), 5-34.
- Bowers, J. M. (Ed.). (1998). *Raising Resilient MK's: Resources for Caregivers, Parents, and Teachers*. Association of Christian Schools International.
- Bryman, A. (2008). *Social research methods*. Oxford University Press.
- Casimir, F. L. (1984). Perception, cognition, and intercultural communication. *Communication*, 13(1), 1-16.
- Fail, H., Thompson, J., & Walker, G. (2004). Belonging, identity and Third Culture Kids Life histories of former international school students. *Journal of Research in International Education*, 3(3), 319-338.
- Ghorashi, H. (2006). *Paradoxen van culturele erkenning. Management van Diversiteit in Nieuw Nederland*. De Vrije Universiteit, Amsterdam.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.
- Goffman, E. (2009 [1963]). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. New Jersey, The University of Michigan: Prentice-Hall.
- Hall, S. (1992). The question of cultural identity, 274-316. In Hall, S. & McGrew, T. (eds) *Modernity and its futures*, Cambridge: Polity Press.
- Haslberger, A. (2005). Facets and dimensions of cross-cultural adaptation: refining the tools. *Personnel Review*, 34(1), 85-109.
- Jones, S. R., & McEwen, M. K. (2000). A conceptual model of multiple dimensions of identity. *Journal of College Student Development*, 41(4), 405-414.

- Kim, Y. Y. (2008). Intercultural personhood: Globalization and a way of being. *International journal of intercultural relations*, 32(4), 359-368.
- LaFromboise, T., Coleman, H. L., & Gerton, J. (1993). Psychological impact of biculturalism: evidence and theory. *Psychological bulletin*, 114(3), 395.
- Lyttle, A., Barker, G., & Cornwell, T. (2011). Adept through adaptation: Third culture individuals' interpersonal sensitivity. *International Journal of Intercultural Relations*, 35(5), 686–694.
- Moore, A. M., & Barker, G. G. (2012). Confused or multicultural: Third culture individuals' cultural identity. *International Journal of Intercultural Relations*, 36(4), 553-562.
- Persell, C. H., Green, A., & Gurevich, L. (2001, June). Civil society, economic distress, and social tolerance. In *Sociological Forum*, Vol. 16, No. 2, 203-230. Kluwer Academic Publishers-Plenum Publishers.
- Pollock, D. C., Van Ruth, E. R., & Van Reken, R. E. (2009). *Third culture kids: Growing up among worlds*. Nicholas Brealey Publishing.
- Ramadan, T. (2010). *The quest for meaning: developing a philosophy of pluralism*. Penguin UK.
- Ritzer, G. (2012). *Sociological Theory*. New York: McGraw-Hill Companies.
- Scheffer, P. (2000). Het multiculturele drama. *NRC Handelsblad*, 29(01).
- Seligman, A. B. (2008). Living Together Differently. *Cardozo L. Rev.*, 30, 2881.
- Shotter, J. E., & Gergen, K. J. (1989). *Texts of identity*. Sage Publications, Inc.
- Ten Klooster, C. (2005). *Over luisteren gesproken: gespreksvaardigheden in theorie en praktijk*. Assendelft: Berkhout.
- Useem, J., Useem, R., & Donoghue, J. (1963). Men in the middle of the third culture: The roles of American and non-Western people in cross-cultural administration. *Human Organization*, 22(3), 169-179.
- Verhaeghe, P. (2012). *Identiteit*. Uitgeverij de Bezige Bij.

Ward, T. (1989). The MK's advantage: Three cultural contexts, in *Understanding and nurturing the missionary family*, (p. 57), edited by Echerd, P., & Arathoon, A. Pasadena, CA: William Carey Library.

Zee, H. V. D. (1999). Lessen in tolerantie.,159-181. In: Glastra, Folke (red.), *Organisaties en diversiteit: naar een contextuele benadering van intercultureel management*. Utrecht: Lemma.

Digitale bronnen

Dikke van Dale, de. (2014). *Betekenis tolerantie*. Verkregen op 16 juni 2014 via:

<http://www.vandale.nl/opzoeken?pattern=tolerantie&lang=nn>

Lambiri, V. (2005). *TCKs come of age*. Verkregen op 5 april 2014 via <http://transition-dynamics.com/>

UN Educational, Scientific and Cultural Organisation (UNESCO). (1995). *Declaration of Principles on Tolerance*, 16 November 1995, verkregen op 6 april 2014 via:

<http://www.refworld.org/docid/453395954.html>

Van Reken, R. (2008, 26 November) Obama's 'Third Culture' Team. *The Daily Beast*.

Verkregen op 5 april, via: <http://www.thedailybeast.com/articles/2008/11/26/obamas-third-culture-team.html>

Bijlage I: Interview-guide (Nederlands)

Third culture individuals & tolerantie in Nederland

Introductie

- Voorstellen van mezelf en de reden voor dit onderzoek
- Anonimiteit waarborgen
- Toestemming vragen om interview op te nemen

[Start met opnemen interview]

TCIs en de perceptie van hun eigen identiteit

Achtergrond en persoonlijke kenmerken van TCIs

Begin met open vraag: vertel eens wat over jezelf en jouw achtergrond? (de respondent zelf uitgebreid laten vertellen)

Doorvragen:

- Welke landen en culturen heb je meegemaakt? Waar komen je ouders vandaan?
- Hoe was jouw opvoeding? Evt: Heb je Nederlandse normen en waarden mee gekregen?
- Hoe ervoer je jouw educatie? Internationaal of lokaal onderwijs gevolgd?

Gevoelens van adaptatie en aanpassingsvermogen

- Heb je het gevoel dat je je goed kan aanpassen aan een nieuw land of andere cultuur?
- Ging je in de vakanties terug naar Nederland of het land van je ouders? Hoe voelde je je als je in dat land van je ouders was?
- Hoe ervaar je het sluiten van nieuwe vriendschappen?
Doorvragen: Heb je ook het idee dat je diepere (langdurige) vriendschappen kan sluiten?

Persoonlijke ontwikkeling en invloed van TCI zijn

- Wat zijn de voor- en nadelen van het zijn van een TCI? Voorbeelden?

Wanneer al aan bod gekomen niet nodig, anders doorvragen:

- Wat zou de invloed kunnen zijn van het leven als een TCI op jou persoonlijk?
- Op wat voor manier merk je deze invloeden in het dagelijks leven? Voorbeelden?

Tolerantie in Nederland

Persoonlijke ervaringen van TCIs over tolerantie

Uitleg dat het gaat om tolerantie in Nederland in de breedste zin. Beantwoord de vragen graag vanuit jouw eigen ervaringen met tolerantie.

- Wat waren jouw verwachtingen van Nederland, voordat je hierheen kwam?
- Klopte deze verwachtingen met hoe het daadwerkelijk was toen je hier woonde?
- Wat vind je van de omgang van mensen in Nederland met elkaar?
Vergelijk het bijvoorbeeld met jouw ervaringen in andere landen. Voorbeelden?
- Denk je dat het beeld dat over Nederland bestaat als tolerant land (in het nieuws, buitenland), toleranter is dan de ervaring in de werkelijkheid?
- Vind je Nederland een tolerant land? Welke aspecten wel en welke niet?
- Als je een cijfer moet geven voor hoe tolerant Nederland is tussen de 0 en 10, wat zou dit dan zijn? Kan je ook beargumenteren waarom en wanneer het cijfer hoger of lager zou uitvallen?

Bijlage II: Interview-guide (English)

Third culture individuals & tolerance in the Netherlands

Introduction

- Introduce myself and the motivation for this research
- Inform that the research will be done anonymously
- Ask permission to record the interview

[Start recording the interview]

TCIs and the perception of their own identity

Background and the personal characteristics

Start with an open question: Can you tell me about yourself and your personal background?

(Let the respondent tell his/her story)

- Which countries and cultures have you experienced? Where do your parents come from?
- How have you been raised? Did you have experiences with Dutch norms and values?
- What kind of education have you had? Did you go to international or local schools? How was this experience for you?

Feelings of adaptation and adaptability

- Do you have the feeling that you can easily adapt to another country or culture?
- Did you go back to the home country of your parents in the holidays? How did you experience these stays in the holidays?
- How do you experience making new friendships?
Follow up: Do you have the feeling you are able to make deep (long-lasting) friendships?

Personal development and influence of a TCI background

- What do you think are the advantages and disadvantages of being a TCI? Examples?

When not addressed yet, follow-up questions:

- What do you think is the influence of a life as a TCI on you personally?
- In what way do you experience this in day to day interactions?

Tolerance in the Netherlands

Personal experiences of TCIs with tolerance

Explain that in this topic we will talk about tolerance in the Netherlands in the broadest sense of the concept. Please answer the questions from your own perspective and experiences with tolerance.

- What were your expectations of the Netherlands before you came to live here?
- Did these expectations match with how it was in reality when you got here?
- What do you think of the interaction of people in the Netherlands?
Perhaps compare it to experiences you had in other countries. Examples?
- Do you think that the image portrayed of the Netherlands, is more tolerant than you have experienced in reality?
- Could you try to give an over-all grade (0-10) of how tolerant the Netherlands is? Can you substantiate this and also explain when the grade would be higher or lower?

Bijlage III: Toelichting informatie respondenten

<i>Informatie interviews respondenten*</i>					
	<i>Datum</i>	<i>Geslacht</i>	<i>Leeftijd</i>	<i>Locatie</i>	<i>Lengte</i>
1	2 april	vrouw	23 jaar	Atrium café UvA, Amsterdam	33.34 min
2	<i>11 april</i>	<i>vrouw</i>	<i>27 jaar</i>	<i>Atrium café UvA, Amsterdam</i>	<i>35.34 min</i>
3	15 april	vrouw	21 jaar	Binnengasthuis UvA, Amsterdam	28.14 min
4	17 april	vrouw	23 jaar	Atrium café UvA, Amsterdam	35.09 min
5	18 april	vrouw	25 jaar	Café de Jaren, Amsterdam	36.49 min
6	28 april	vrouw	24 jaar	Café de Ijsbreker, Amsterdam	57.05 min
7	28 april	vrouw	21 jaar	Academische Club, Amsterdam	36.04 min
8	29 april	man	28 jaar	Skype interview	34.01 min
9	29 april	man	25 jaar	Skype interview	45.42 min
10	1 mei	man	24 jaar	Café de Jaren, Amsterdam	27.02 min
11	2 mei	vrouw	20 jaar	Village Coffee & Music, Utrecht	35.41 min
12	<i>2 mei</i>	<i>vrouw</i>	<i>19 jaar</i>	<i>Village Coffee & Music, Utrecht</i>	<i>31.56 min</i>
13	2 mei	vrouw	23 jaar	Café de Jaren, Amsterdam	36.19 min
14	<i>19 mei</i>	<i>man</i>	<i>22 jaar</i>	<i>Central bibliotheek, Utrecht</i>	<i>37.04 min</i>
15	25 mei	man	28 jaar	Skype interview	35.28 min

* Schuingedrukte informatie: Engelse interviews

Bijlage IV: Codeerkader

Dit codeerkader is gemaakt aan de hand van de antwoorden van respondenten op de interview vragen. In de 15 interviews zijn bepaalde concepten naar voren gekomen, die in het codeerkader gebruikt worden. In het codeerkader valt te zien dat deelvragen 1 en 2 samen worden beantwoord en dat de vragen 3 en 4 ook bij elkaar horen. Door het labelen van de interviews en het fragmenteren wordt een antwoord gegeven op de onderzoeksvraag.

De onderzoeksvraag luidt als volgt:

Third culture individuals: hoe zien ze zichzelf en hoe tolerant vinden ze Nederland?

Deelvragen	Concepten	Dimensies	Labels
1. <i>Wat zijn third culture individuals?</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Persoonlijke & culturele identiteit - Interculturele adaptatie 	<ul style="list-style-type: none"> - Achtergrond en persoonlijke kenmerken - Opvoeding en persoonlijke ontwikkeling 	<ul style="list-style-type: none"> - Flexibiliteit - Wereldbeeld & open houding - Rusteloosheid - Achtergrond ouders
2. <i>Hoe zien third culture individuals zichzelf?</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Persoonlijke & culturele identiteit - Interculturele adaptatie 	<ul style="list-style-type: none"> - Aanpassingsvermogen en adaptatie - Vriendschappen 	<ul style="list-style-type: none"> - Normen en waarden - Gevoel van thuis: wel of niet hebben - Nieuwe contacten maken - Snel gewend aan andere landen of culturen - Oppervlakkig - Moeite met hechting

3. <i>Wat wordt er verstaan onder tolerantie?</i>	- Tolerantie	- Definiëring	- Aspecten tolerantie
4. <i>Hoe tolerant vinden third culture individuals Nederland?</i>	- Tolerantie - Interculturele adaptatie	- Verwachtingen van Nederland - Wel/ niet tolerant - Omgang van mensen in Nederland - Mentaliteit - Klopt beeld met de realiteit - Cijfers voor tolerantie en argumenten	- Verwachtingen - Integratie - Houding tegenover buitenlanders - Directheid, bekrompenheid - Beeld NL - Cijfers